

INHOUD

<i>Titel</i>	<i>Auteur</i>	<i>Pag.</i>
• Troost	<i>Leon Wecke</i>	2
• Redactiestatuut en Publicatievoorwaarden De Vrijdenker	<i>Bestuur & Redactie</i>	3
• Drie gedichten	<i>M.B. van Emmen</i>	5
• Helaas Sinterklaas!	<i>Leon Wecke</i>	5
• Taal van de bijbel is niet gewoon	<i>Anton van Hooff</i>	6
• Een nieuwe richting voor de evolutie?	<i>Enno Nuy</i>	7
• Lekker debatteren over de rol van religie in de samenleving	<i>Floris van den Berg</i>	11
• Petitie: strikt neutrale overheid op levensbe- schouwelijk terrein	<i>Hans de Vries</i>	13
• Geloof maakt meer kapot dan je lief is... (deel 4, slot)	<i>John Vrij</i>	15
• De dominee en de bliksemafleiders	<i>René van Elst</i>	16
• De paradox van de vrijheid	<i>Fons Tel</i>	18
• <i>Jeroen Brouwers</i> – 'Het hout'	<i>Enno Nuy</i>	21
• Is dit onderwijs? Over <i>Johan Goossens</i> – 'Wie heeft er wel een boek bij zich?'	<i>Floris van den Berg</i>	22
• Bevrijding van paradoxen	<i>René van Elst</i>	23
• Pijn van planten	<i>Anton van Hooff</i>	25
• <i>Philipp Blom</i> – 'Alleen de wolken'	<i>Enno Nuy</i>	25
• Bejubel toch maar de democratie	<i>Anton van Hooff</i>	27
• God bestaat, reken maar! (herdruk)	<i>Hans Louis Koekoek</i>	29
• De discussiemoord	<i>Ben Warner</i>	29
• Persbericht over verlaten van de Humanistische Alliantie	<i>Bestuur</i>	30
• De Sint vs. Jezus: slavernij	<i>Marlies de Jel</i>	30
• Brochuretekst 'Houd het geloof erbuiten'	<i>Bestuur</i>	31
• Veganisten krijgen het nog moeilijk	<i>Enno Nuy</i>	34
• De onheilspellende stilte voor de storm	<i>Floris van den Berg</i>	35
• <i>Anton Mullink</i> – 'Ongelofelijk'	<i>Marlies de Jel</i>	36

EN OOK NOG:

Werelds nieuws — pag. 2 en 20
Human Universe (slotwoord) — pag. 4
 Verlichtingsborrel Den Haag — pag. 11
 Van de Redactie — pag. 1 en 20
 Ingezonden — pag. 30

VAN DE REDACTIE

De samenvatting door prof. J. van Hooff van zijn op 11 oktober gehouden lezing was niet op tijd binnen voor dit nummer; u houdt dat stuk van ons tegood.

WERELDS NIEUWS

God en klimaat

In Trouw van 12 november konden we lezen over de conclusie van een internationale groep van geesteswetenschappers, dat er een verband is tussen de strengheid van het opperwezen waarin men in een bepaalde cultuur gelooft en onder meer het klimaat waarin die cultuur bestaat. De theorie is dat de mensen in dorre en barre streken veel moeten samenwerken om in leven te blijven en daarom geneigd zijn te geloven in een strenge god die sociaal gedrag verlangt en belooft. Zulke goden 'zie' je vooral in Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. In delen van Azië, het zuiden van Afrika en in Amerika is van zo'n god veel minder te bespeuren. Maar er zijn ook andere factoren in het spel, zoals de bestaanswijze (landbouw, veeteelt, visserij; jagen & verzamelen) en de politieke organisatie.

Religion is not great...

De Britse website Huffingtonpost.co.uk meldde op 4 november dat uit een eigen peiling naar voren is gekomen dat meer dan de helft van de Britten gelooft dat geloof meer kwaad dan goed doet en minder dan een kwart dat geloof een kracht ten goede is. Zelfs 20% van de 'zeer gelovigen' noemde geloof schadelijk voor de samenleving. Eén op de acht zei dat atheïsten moreel beter zijn terwijl maar half zoveel mensen zeiden dat atheïsten moreel slechter zijn. Van het idee dat religie één van de laatste bolwerken van de Britse moraal is, is al met al dus niet veel over.

Troost Leon Wecke

'Ook al is het nog zo lang geleden, het is nog steeds vers. Er ontbreekt iets en dat zal altijd blijven' zegt een van de zusters van een gesneuvelde militair in de documentaire 'Gesneuveld' van de cineast Robert Oey. Over de gevoelens van nabestaanden wordt wel eens met doodoeners gereageerd in de trant van: 'het is nu al zo lang geleden' en 'hij/zij heeft er toch zelf voor gekozen, voor dat bedrijfsrisico...' Maar voor velen is de dood van een dierbare gesneuvelde geen voltooid verleden tijd.

Vele jaren geleden – misschien heb ik dat hier al eens eerder verteld – werd ik pijnlijk herinnerd aan de gevoelens van nabestaanden van gesneuvelden in de oorlog. Tijdens een kerkdienst in een kleine plaats – het zal omstreeks 5 mei geweest zijn – mocht ik een inleiding over oorlog en bevrijding houden. Als jong polemoloog en onervaren spreker hield ik een betoog dat aanvankelijk goed viel bij het publiek, waaronder een aantal nabestaanden van gesneuvelde militairen en verzetsmensen. Aan het eind van mijn verhaal kwam ik echter – tot grote ontsteltenis van de aanwezigen, tot de conclusie dat het in feite allemaal tevergeefs was geweest. Er ontstond rumoer in de zaal en hier en daar viel een wandelstok of paraplu met een klap op de grond. Na afloop werkte de pastoor mij via een zijuitgang naar buiten met de mededeling dat ze die conclusie niet verwacht hadden en zeker niet waardeerden.

Voor nabestaanden, ook als ze geen familieleden zijn, is het plotseling wegvallen van een dierbare, met name door oorlogshandelingen, een moeilijk te verwerken verlies. Natuurlijk kan het voor sommigen een troost zijn te weten, of beter te geloven, dat de dierbare zijn leven voor een goede zaak gegeven heeft. Maar voor andere nabestaanden zijn hier twijfels. Was het wel een goede zaak? Of maak ik mijzelf wat wijs en versterken anderen mij in die rechtvaardiging? Laat de overheid niet weten dat ze diep geschokt zijn door het verlies dat echter wel de wereldvrede, de internationale rechtsorde, de veiligheid in het eigen land en het welzijn van medemensen ergens anders in de wereld gediend heeft. In het verleden bestond de gegeven troost door sommige regeringen veelal alleen uit de mededeling dat op voortreffelijke wijze inhoud was gegeven aan de plicht jegens koning, volk en vaderland. De al dan niet terecht daarbij toegekende heldenstatus kan tevens een troost zijn voor de nabestaanden, die daar waarde en geloof aan hechten.

Een probleem is wel dat de ene gesneuvelde militair de andere niet is. Over het algemeen zullen nabestaanden van gesneuvelden in een verloren oorlog het moeilijker hebben dan zij die hun vader, vrouw of kind verloren hebben in de gelederen van de overwinnaars. De eindoverwinning is dan bepalend en veelal niet de verloren veldslagen. Zo leverde de nederlaag van de Engelsen bij de slag om Arnhem toch een heldenstatus op, waarbij de vele gemaakte fouten bij de voorbereiding en uitvoering vergeten worden. De nederlaag wordt ieder jaar als een overwinning gevierd.

De nabestaanden van dierbaren die in vreemde krijgsmacht sneuvelden hebben nog een extra probleem waar het dan om in juridische zin niet-Nederlanders gaat. Natuurlijk dat zijn ook mensen, maar nabestaanden van foute Nederlanders. Zij kregen en krijgen geen of weinig steun bij het verwerken van het verlies van de zijde van overheid en de meerderheid van de bevolking, alhoewel het ook om medemensen gaat. Het fout zijn van de gesneuvelde besmet vaak ook de nabestaanden, ook al hebben zij daar part noch deel aan.

Een speciale categorie van nabestaanden bestaat uit degenen die nog immer op een definitief overlijdensbericht moeten wachten. Voor hen komt nog de extra pijn van de permanente onzekerheid. Ook hier hebben de nabestaanden van de overwinnaars een streepje voor op die van de verliezers. Van 55.000 vermiste Engelse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog, gesneuveld van augustus 1914 tot najaar 1917, staan de namen gebeiteld in de **Menenpoort van Ieper** en op de begraafplaats Tyne Cot nog eens 35.000 van het laatste oorlogsjaar. Hun namen zijn aan de vergetelheid ontworsteld en hun nabestaanden kunnen daar mogelijk enige troost bij vinden. Voor de vermiste Duitsers ligt dat anders. Die zijn in massagraven gedumpt. Hun namen zijn op het slagveld afwezig. Voor hun nabestaanden geen Menenpoort. Maar voor alle nabestaanden van vermisten geldt dat zij hun hele leven in onzekerheid blijven. Voor hun geldt dat vermist zijn erger is dan sneuvelen.

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen).

In De Vrijdenker van juli/augustus 2010 is het Redactiestatuut gepubliceerd. Dat statuut was gebaseerd op een modeltekst van de Nederlandse Vereniging voor Journalisten, die bedoeld was voor een professionele opiniebladredactie, werkend voor een commerciële uitgever. Op 31 oktober 2014 heeft het Bestuur van De Vrije Gedachte – met instemming van de Redactie – een nieuw statuut vastgesteld dat beter op de feitelijke verenigingsbladsituatie is afgestemd en dat u hieronder kunt lezen. Aan het slot van dit statuut zijn ook de voorwaarden vermeld voor publicatie van aangeboden materiaal.

Redactiestatuut en Publicatievoorwaarden ‘De Vrijdenker’

31 oktober 2014

1. De Vrijdenker

1.1. Het blad De Vrijdenker (hierna te noemen het blad) is het maandblad van de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (hierna te noemen DVG).

1.2. Met dit blad beoogt DVG:

- de visie van DVG uit te dragen,
- mededelingen te doen omtrent verenigingszaken en -activiteiten,
- te voldoen aan de behoefte van de lezers aan informatie en stof tot nadenken,
- een platform te bieden aan leden en derden die in een in 6.5 genoemde vorm willen bijdragen aan de voornoemde doelen.

1.3. Leden van DVG en derden kunnen zich op het blad abonneren. Een aantal exemplaren worden in de vrije verkoop gebracht. Voorts worden exemplaren toegestuurd aan geselecteerde organisaties, (universiteits-)bibliotheken en (kranten-)redacties.

1.4. Het blad verschijnt tien maal per jaar. Het nummer voor een bepaalde maand verschijnt aan het begin van die maand; begin juli en begin december komen nummers voor twee maanden uit.

2. Het Bestuur

2.1. Het Bestuur van DVG (hierna te noemen het Bestuur) stelt, conform de Statuten van de vereniging, de visie van DVG vast.

2.2. Het Bestuur voert het financiële beheer m.b.t. de productie van het blad.

3. De Redactie

3.1. Inhoud en opmaak van het blad worden verzorgd door de Redactie.

3.2. De Redactie bestaat uit ten minste 3 en ten hoogste 7 onbezoldigde leden van DVG.

3.3. Vacatures in de Redactie worden vervuld via coöptatie uit beschikbare vrijwilligers.

3.4. De Redactie wijst uit haar midden een Hoofddirecteur aan, die de leiding heeft van de Redactie en de samenstelling van het blad coördineert.

3.5. De Redactie wijst uit haar midden een Eindredacteur aan, die de aangeboden teksten taalkundig redigeert.

3.6. De Redactie wijst uit haar midden een Opmaakredacteur aan, die de vormgeving verzorgt en het blad opmaakt.

3.7. Combinaties van de in de vorige drie leden genoemde functies zijn mogelijk.

3.8. Ontslag uit de redacteursfunctie, met inbegrip van de hoofdredacteursfunctie, vindt plaats als de overige redacteurs daartoe bij meerderheid van stemmen besluiten. Redenen kunnen bijvoorbeeld zijn: onvoldoende functioneren, onoverbrugbaar verschil van inzicht. Het Bestuur wordt van een ontslag onverwijld in kennis gesteld. Van de ontslagene wordt een ordentelijke overdracht verwacht van werkzaamheden/stukken aan de daarvoor in aanmerking komende persoon of personen.

4. Werkwijze van de Redactie

4.1. De Redactie vergadert zo vaak als zij nodig acht, met een minimum van vier maal per jaar.

4.2. De Redactie besluit met gewone meerderheid van stemmen.

4.3. De Hoofddirecteur zit de redactievergaderingen voor, behoudens een afwijkend onderling akkoord ter zake, dat bijvoorbeeld zou kunnen inhouden dat het voorzitterschap rouleert.

4.4. De Hoofddirecteur verspreidt de ontvangen bijdragen (zie 7.1 en 7.5) onder de redacteurs ter beoordeling. De verdere werkwijze wordt door de Redacteurs in onderling overleg vastgesteld.

4.5. Bij het publiceren van tekstmateriaal houdt de Redactie rekening met:

- de visie van DVG als bedoeld in 2.1,
- eventuele nadere (uitvoerings-)afspraken met het Bestuur,
- wettelijke beperkingen.

5. Relatie Bestuur–Redactie

5.1. De Redactie legt via de Hoofddirecteur verantwoording af aan het Bestuur en de Algemene Ledenvergadering.

5.2. Een lid van de Redactie woont de vergaderingen van het Bestuur bij en ontvangt de vergaderstukken.

5.3. Het Bestuur informeert de Redactie onverwijld over voornemens en beslissingen die van belang zijn voor het redactionele beleid.

5.4. De Redactie informeert het Bestuur onverwijld over redactionele voornemens die van belang zijn of kunnen zijn voor DVG.

5.5. De Hoofddirecteur en de Penningmeester onderhouden contact inzake kostenaspecten die verband houden met de productie van het blad.

6. Geschillen

6.1. Geschillen binnen de Redactie waarvoor geen oplossing (bijvoorbeeld in de vorm van ontslag als bedoeld in 3.8) kan worden gevonden, worden voorgelegd aan het Bestuur; het Bestuur neemt ter zake een bindend besluit.

6.2. Geschillen tussen Bestuur en Redactie worden in goed overleg behandeld en geregeld.

7. Publicatievoorwaarden

7.1. Bijdragen aan het blad worden – in het Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de Hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.

7.2. Door de Redactie wenselijk geachte inhoudelijke wijzigingen in een bijdrage worden door de Hoofdredacteur, of door de het best met het onderwerp bekende redacteur, met de auteur afgesteld.

7.3. Leden of derden die bijdragen aanleveren, zijn zelf verantwoordelijk voor de inhoud van hun werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in de publicatie van het werk aangebrachte correcties.

7.4. De Redactie noch DVG is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door degenen die bijdragen aanleveren.

7.5. Bijdragen kunnen zijn: artikelen, essays, columns, boek-, film- of theaterbesprekingen, reacties op gepubliceerde bijdragen als voornoemd, aankondigingen, zelfgemaakte tekeningen en foto's, gedichten, cartoons, moppen.

7.6. Auteurs verstrekken over/van zichzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.

7.7. In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd.

7.8. Anonieme bijdragen worden niet geaccepteerd.

7.9. Indien een bijdrage niet geplaatst wordt omdat de Redactie deze niet geschikt acht, licht de Hoofdredacteur de betrokken auteur ter zake in met vermelding van de reden(-en).

7.10. Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.

De beste remedie om jongeren 'weerbaar te maken voor personen met dubieuze intenties' is niet door indoctrinatie in een bepaald geloof, maar door ze kritisch en zelfstandig te leren denken, zodat zij in vrijheid hun eigen levenswijze kunnen ontwikkelen. Dat is de beste remedie tegen radicalisering.

*Lou Beeren, Groningen,
in NRC-HB van 30 okt. 2014*

[Reactie op een ingezonden brief waarin werd beweerd dat praktiserende moslimjongeren die 'correcte islamitische kennis' opdoen het best bestand zouden zijn tegen radicalisering.]

HUMAN UNIVERSE

Onlangs heeft de BBC de vijfdelige documentaire "Human Universe" uitgezonden met als presentator Professor Brian Cox ▼. Cox is natuurkundige en wetenschapspopularisator en heeft al diverse series als deze op zijn naam staan. Sommigen noemen hem de nieuwe Carl Sagan. Hij is een "distinguished supporter" van de British Humanist Association. Stephen Fry schreef over hem: "Kan iemand die zo charming is wel echt een professor zijn?"

In de serie "Human Universe" kwamen vragen aan de orde als 'Waarom zijn wij hier? Waar komen wij vandaan? Zijn wij alleen?'

Graag geven we hieronder onze vertaling van de woorden waarmee de serie werd afgesloten.

Red.

"De wetenschap is buitensporig effectief. Ze heeft kennis opgeleverd die alle verwachtingen te boven gaat. Ze heeft ook perspectief gegeven. Ja, wij zijn een onbetekenend stipje in een oneindig heelal, maar we zijn ook zeldzaam. En omdat we zeldzaam zijn, zijn we van waarde. Dus wat moeten we doen om onze toekomst zeker te stellen? We moeten leren de waarde te erkennen van het vergaren van kennis om de kennis, niet alleen maar omdat kennis economische groei oplevert of ons in staat stelt betere bommen te maken.

We moeten ook leren de waarde te beseffen van de menselijke soort en verantwoordelijkheid te nemen voor ons eigen overleven. Waarom? Omdat er niemand anders daarbuiten is om ons te waarderen of voor ons te zorgen.

En tenslotte, als belangrijkste van alles, moeten we de volgende generatie onderwijzen in de grote ontdekkingen van de wetenschap en we moeten hen leren het licht van de rede te gebruiken om de duisternis van het bijgeloof uit te bannen. Want als we dat doen is er tenminste een kans dat deze wereld [this universe] een menselijke [human] wereld blijft."

Drie gedichten

M.B. van Emmen

(geschreven onder pseudoniem; de auteur is bij de Redactie bekend)

Malala

Zoveel geloven,
Zoveel ellende,
Zoveel verdriet.
Zovelen die denken te weten,
Tot bloedens toe,
Maar niet weten,
Dat zij niet weten.
Wolken drijven over,
De wind waait verder,
Het wordt weer koud
In de woestijn.
En dan...
In een diepe vallei,
Een eerste bloem,
Al gauw vertrappt,
Maar nog lang niet dood,
Bloeiend.
De winter:
Eindelijk voorbij?

oktober 2012

De slagers

Elke dag worden we geboren.
Zonder geloof,
Zonder broek, rok of hoofddoek,
Zonder ideologie,
Zonder papieren,
Geen geld op zak.
Vrij en geheel
Ongedeerd.
Maar dan komen de slagers,
Ze snijden en maken je lid,
Om je te kunnen onderscheiden.
En dan maar roepen,
Dat ze tegen discriminatie zijn.

november 2012

Zien

We geloven
Wat we denken,
Maar wat we denken
Komt niet van ons.
We denken
Wat de anderen denken,
Maar wat de anderen denken
Komt ook niet van hen.
En zo denken we allemaal
Wat anderen denken,
En zij die anders denken
Doen niet anders.
Verstrikt in
Het web van het denken
Zijn we allemaal.
Wie dat ziet,
Zal blijven denken
En geloven,
Maar moordt niet meer.

mei 2013

Helaas, Sinterklaas!

Leon Wecke

*'Sinterklaasje, kom maar binnen met je knecht,
want we zitten allemaal even recht.'*

Nu:

*'Sinterklaasje kom maar
binnen met je Piet,
Want we zingen allemaal
blij een lied.'*

Het moet toch niet gekker worden! Natuurlijk is er ook wel iets van racisme, van een nog steeds niet verwerkt verleden van de slavenhandel, maar is dat echt het probleem van het Sinterklaasfeest? Het echte probleem is veeleer het liegen, het voorliegen door grote mensen, die kinderen maar wat wijs maken en in de stress jagen. 'Sinterklaas bestaat, hij rijdt bij nacht en ontij over de daken en Piet gooit het lekkers door de schoorsteen'. Natuurlijk dacht je als kind aan het grote gevaar dat die Sint, vooral op schuine daken, moest lopen. Dat er huizen zonder schoorsteen waren, maar wel met centrale verwarming, en toch een cadeautje in de schoen. Kon dat eigenlijk wel? Die vragen onderdrukte je. Repressie heet dat: een ongezone manier om de kwellende vragen op afstand te houden. Grote mensen zullen het toch wel weten? Pas een jaar later, een jaar na de openbaring, zing je:

'Sinterklaas en Zwarte Piet,

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen).

*allebei bestaan ze niet;
Vroeger hebben ze wel bestaan
maar toen zijn ze dood gegaan.'*

Ook al niet waar, de discussie bewijst hoe springlevend ze zijn in de geest van de kinderen en de kindermisleiders. Met Sinterklaas wordt een degelijke basis gelegd voor een maatschappij vol leugens, vol regeringen die liegen, politici die onwaarheid spreken, bankiers die jokken en priesters die alleen hun religie de enig juiste achten en de rest van de gelovigen die zich dus laat beetnemen.

Overigens, over priesters gesproken, wat te denken van die oude katholieke bisschop die zich voor kindervriend uitgeeft? Dat moest toch al eeuwen geleden de wenkbrauwen doen fronsen. Er zijn inmiddels zwarte pieten die geen stoute kinderen meer in het dikke boek noteren maar opschrijven wanneer de Sint over de schreef gaat, U weet wel de schreef, dat rechte ding met een krul eraan dat de goedheiligman overal mee naartoe sleept.

En wat dat racisme nog betreft: de echte oplossing is dat op 5 december iedereen zwart wordt gemaakt. Niet alleen slimme linkse politici door domme rechtse journalisten. Velen overkomt dat het hele jaar door maar nu iedereen: pikzwart. Obama ook nog een beetje bijgeschminkt, niet teveel: hij is al genoeg zwartgemaakt door de

Republikeinen. Iedereen zwart. In dat geval kan zwarte Piet weer zonder beveiliging de straat op en pakjesavond wordt weer een feest, vooral voor de AIVD. Ooit had ik begin december, ten tijde van de anti-terrorisמעמפאגנע van de overheid, een discussie met de toenmalige burgemeester van Utrecht, mevrouw Brouwer. Zij had even daarvoor het station en stationsplein laten ontruimen vanwege een vergeten pakje stroopwafels. Ik vroeg haar toen hoe zij zich had voorbereid op pakjes-

avond. Een ongepaste vraag, vond ze.

En wat de toekomst van zwarte Piet betreft, helaas zullen er steeds meer pieten bijkomen. We hebben kaaspieten, stroopwafelpieten en er komen unox-worstpieten, de betuwe-jam-pieten en uit Schiedam zelfs jeneverpieten bij. Meer Pieten, maar geen stoute kinderen. Want zongen we uit volle borst:

*'Zijn knecht staat te lachen
en roept ons reeds toe:
wie zoet is krijgt lekkers,
wie stout is de roe.'*

nu luidt het:

*'Kijk, Piet staat te lachen
en roept naar de kant:
ik heb genoeg lekkers
voor heel Nederland'.*

Dank!

*Paul Passchier en Thedo Keizer,
beide meesters in hun vak,
douw ze in de Sint zijn zak,
niet mee dralen Zwarte Pieter,
Het moet uit zijn met dat gesode....*

Taal van de Bijbel is niet gewoon

Bij de *Bijbel in Gewone Taal*

Anton van Hooff (pag. 25)

Zou ik het boek kopen, de *Bijbel in Gewone Taal*? Hoofdredacteur René van Elst had me immers in een terloopse opmerking uitgedaagd om mijn oordeel te geven over deze jongste loot aan de overvolle bijbelboom. Ach, toch maar niet; er staan in huis al zoveel bijbels, in het Hebreeuws, Grieks, Latijn, Esperanto, Engels, Lets en wel tien in het Nederlands, van de Delftse vertaling uit 1477 tot de Nieuwe Bijbel Vertaling van 2004. Hiervan kreeg ik een exemplaar als dank voor de deelname aan te televisiequiz Bijbelkennis die ter gelegenheid van het uitkomen van die NBV werd gehouden. Ik zat in de ploeg van Jan Willem Nienhuys, de Goddelozen. We deden het lang niet gek; alleen de protestanten moesten we vóór laten, maar de roomsen en Joden legden het tegen ons af. Het zieligst waren wel de Gospelsingers. Die behaalden zelfs minder dan de 25% die ze bij de meerkeuzevragen statistisch minimaal hadden moeten halen. Ze zongen wel mooi van *'God is Love'*, maar van het geloof wisten ze toeten noch blazen. Enfin, zo kwam ik dus aan het zoveelste exemplaar van het Boek. Wat te denken van een bijbel in de omgangstaal?

In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat iedere bijbelvertaling een bewerking moet zijn. Zo is het Nieuwe Testament in zulk krakkemikkig Grieks geschreven dat een letterlijke vertaling monsterlijke zinnen oplevert. Neem het overbekende kerstverhaal uit Lucas 2, waarvan de meesten het begin kennen volgens de Statenvertaling: *'2¹ En het geschiedde in diezelfde dagen, dat er een gebod uitging van de keizer Augustus, dat de gehele wereld beschreven zou worden.'* Even verderop (vers 6 en 7) is het dan zover: *'En het geschiedde, toen zij daar waren, dat de dagen vervuld werden, dat zij baren zou.'* Zonder polijsting weergegeven staat er echter in het Griekse origineel: *'En toen, bij het hen daar te zijn, werden de dagen vervuld van het haar te baren.'* Balkenende sprak beter. Niet alleen in zinsbouw, maar ook in logica waggelt de tekst: *'En zij baarde haar zoon, de eerstgeborene. Ze bakerde het en legde het in een voerbak, omdat er voor hen geen plaats was in de herberg.'* Waarom in hemelsnaam moeten bij een volgeboekte herberg baby's in voederbakken worden gemierd? Hier ontbreken wat schakels in het verhaal, bijvoorbeeld dat het buitengesloten paar maar zijn toevlucht zocht in de belendende stal. Ja,

daar stonden geen bedden, dus was een voerbak het alternatief voor een wieg. Zelig, hè?

Wat de *Bijbel in Gewone Taal* ervan maakt, weet ik niet. Ik heb die Bijbelversie immers niet aangeschaft. Aankoop zou strijdig zijn met mijn besluit nooit een cent aan een gelovige instelling te geven voordat ik mijn geld met rente terugkrijg. Als puber heb ik namelijk ooit maar liefst 20% van mijn maandinkomen aan de Kerk voor een kerk gegeven. Er preekte op een zondag een zogeheten bouw-pastoor. Dit was een priester die een nieuwe parochie begon en 'dus' een nieuw kerkgebouw nodig had. De predikant wist mij zo te raken dat ik één hele gulden offerde van de vijf die toen mijn zakgeld voor een maand uitmaakten – kon je 4 Prismapockets ad Hfl. 1,25 van kopen.

Ik kijk dus maar naar de enkele specimina van teksten die het Nederlands Bijbelgenootschap als reclamemateriaal verstrekt. Daarbij is de bekende parabel die Jezus vertelt van de werkers in de wijngaard (Matteüs 20:1). Er staat in de grondtekst: *'Gelijkelijk immers is het koninkrijk van de hemelen aan de landheer die vroeg uitging om werkers te huren voor zijn wijngaard.'* Ook hier hinkt de gedachten-gang: is een koninkrijk te vergelijken met een landheer? De vervaardigers van de *Bijbel in Gewone Taal* geven er een eigen draai aan: *'Jezus zei: Dit voorbeeld leert je iets over Gods nieuwe wereld. Er is een man die een wijngaard heeft. Vroeg in de ochtend gaat hij op weg. Hij zoekt arbeiders om in zijn wijngaard te werken.'* Die 'man die een wijngaard heeft' (moeizame omschrijving van 'landheer' of 'herenboer') neemt op latere tijdstippen nieuwe werkers aan en geeft op het einde iedereen een vol dagloon. Moraal van het verhaal volgens de BGT? *'En mensen die nu het eerst komen, komen dan achteraan,'* terwijl er letterlijk weergegeven staat: *'Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn.'*

De reacties op deze zoveelste Bijbelbewerking waren voorspelbaar: ontzetting bij hen die geloven dat god de taal van de Statenvertaling spreekt en opgefokt enthousiasme bij modernistische kerkleiders. Als de BGT wat meer mensen ertoe brengt te beseffen dat die hele Jezus een mythe is, prima. Sprookjes kunnen eindeloos naverteld worden. Op eens denk ik aan de gewoonte van een prominent DVG-lid. Als die op zijn hotelkamer een bijbel aantreft, geeft hij die bij de balie af met de woorden: *'Sorry, maar iemand heeft een sprookjesboek laten liggen.'* 🌸

Een nieuwe richting voor de evolutie?

Enno Nuy

Stamcelonderzoek, genetic engineering, verbeteringstechnieken en de status van het embryo zijn onderwerpen die aanleiding geven tot stevig en verhit debat. Stevig en verhit omdat het hier om ethische kwesties gaat waarin de "menselijke" moraal centraal staat. Is wat wetenschappelijk haalbaar is – de mens die ingrijpt in de richting van de evolutie – ook moreel wenselijk of juist niet? En hoe voorkom je dat iets wat wetenschappelijk haalbaar is maar op morele gronden wordt afgewezen niet toch gepraktiseerd wordt? En hoe stevig zijn eigenlijk die op de moraal gebaseerde verwerpingen? Dit artikel is een beknopte poging om de verschillende invalshoeken naast elkaar te plaatsen.

In *The case against perfection* verkent **Michael J. Sandel** ► de (morele) implicaties van *genetic engineering*, klonen en eugenetica. Een moreel dilemma ontstaat naar de mening van Sandel vanaf het moment dat gentherapie wordt ingezet voor andere dan medische doeleinden, wanneer de mens voorbij de gezondheid reikt en zijn fysieke en cognitieve kwaliteiten wil verbeteren om zichzelf boven de norm te verheffen.

Hij bekijkt vier gebieden waarop gentherapie reeds toegepast wordt: spieren, geheugen, lichaamslengte en seksebepaling. Spierversterking kan – mits zonder risico's – een zegen zijn voor de ouder wordende mens wiens spierkracht steeds verder afneemt. Maar spierversterking toepassen om betere sportresultaten te behalen zou unfair kunnen zijn tegenover atleten die zulke methoden niet wensen toe te passen. Maar aangezien genetische aanleg ook zonder spierversterking sommige atleten duidelijk bevoordeelt ten opzichte van anderen, kan 'eerlijkheid' geen onderscheidend argument zijn voor of tegen spierversterking.

Het verbeteren van de geheugenfunctie zou een zegen zijn voor niet alleen de oudere mens die aan Alzheimer lijdt maar voor elke vijftigplusser wiens geheugencapaciteit nu eenmaal afneemt. Een megamarkt derhalve voor middelen die het doel van geheugenverbetering nastreven. Vaak wordt beweerd dat vooral de rijkere burger toegang tot zulke middelen kan verkrijgen maar als dat al zo zou zijn is dat nog niet het ultieme morele antwoord op de vraag of het gebruik van zulke middelen aanvaardbaar is.

Steeds vaker worden groeihormonen toegepast om mensen die aanzienlijk korter zijn dan de gemiddelde medeburger een groeisprint te laten doormaken. Zolang die middelen worden ingezet bij kinderen die een aantoonbaar hormoontekort hebben is

er niets aan de hand. Zodra men de aanwending van hormoonpreparaten vrijgeeft zodat iedere burger ze kan verkrijgen om persoonlijke doelen (bijvoorbeeld een ambitie als basketballer koesteren) na te

streven ontstaat er een race zonder einde waarin de gemiddelde lichaamslengte steeds toe zal blijven nemen.

Maar het vooraf bepalen van de sekse van nakomelingen is misschien wel het meest duidelijke voorbeeld van niet-medische inzet van *genetic engineering*. Het vroegtijdig elimineren van niet-gewenste embryo's door middel van een vorm van abortus leidt direct tot de discussie over de morele status van een embryo. Maar er zijn inmiddels technieken (zoals *Micro-sort*) beschikbaar die sekseselectie buiten de abortusdiscussie kunnen houden, doordat de ingreep in het genetisch materiaal plaatsvindt voordat conceptie heeft plaatsgevonden. Sekseselectie vooraf is onder alle

omstandigheden een vorm van discriminatie op basis van strikt persoonlijke wensen maar op enig mo-

ment kunnen meer of minder aanvaardbare maatschappelijke normen daarin een steeds nadrukkelijker rol gaan spelen.

Het grootste gevaar dat schuilt in *genetic engineering* is in de ogen van Sandel het streven van de mens naar heerschappij over de natuur. Daarin schuilt immers een miskenning van het getalenteerde karakter van menselijke krachten en verworvenheden. Het erkennen van de begaafdheid (het gegevene, datgene wat je meekrijgt,

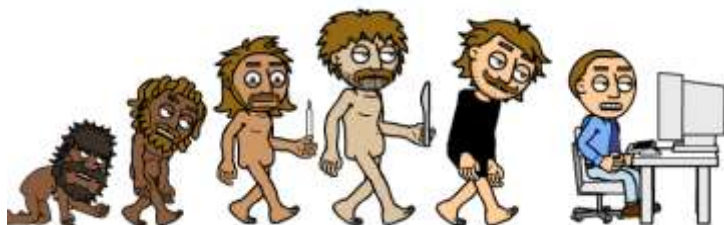

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker

zonder er zelf iets voor gedaan te hebben) van leven is erkennen dat onze talenten en krachten niet helemaal aan onze eigen inspanningen zijn te danken. Ons past, aldus Sandel, een zekere nederigheid, je zou het ook deels een religieuze gevoeligheid kunnen noemen.

De ethiek van de begaafdheid die in de wereld van de sport onder druk is komen te staan, is al evenzeer aan de orde bij ouderschap. Kinderen zouden gezien moeten worden als geschenk, niet als door onszelf te ontwerpen wezens, producten van onze eigen wil of instrumenten van onze eigen ambities. De theoloog William F. May sprak van een openstaan voor het ongevraagde. Voor Sandel ligt het grote probleem bij niet-medische toepassing van *genetic engineering* in de hoogmoed van de mens die het mysterie van de geboorte meester wil worden.

Mijn probleem met de benadering van Sandel is dat hij uiteindelijk voor een religieuze benadering van het fenomeen *genetic engineering* kiest. De mens mag zijn schepper niet naar de kroon steken en dient een zekere nederigheid na te streven. Het mysterie van de geboorte evenwel is niet zo'n mysterie als Sandel ons wil doen geloven. Dat betekent echter niet dat hij geen terechte of steekhoudende bezwaren zou kunnen opperen tegen *genetic engineering*. Zeker kan of moet men vraagtekens plaatsen of tenminste de grootst mogelijke voorzichtigheid of zelfs terughoudendheid betrachten bij *genetic engineering* ten gunste van andere dan medische doeleinden. Maar in het navolgende zal ik laten zien dat er denkers zijn die daar

helemaal geen risico's in zien met John Harris als de meest uitgesproken bepleiter van verbeteringstechnieken.

De bioloog James Watson, co-ontdekker van de structuur van het DNA, ziet geen bezwaren in *genetic engineering* zolang er maar geen sprake is van enige vorm van staatsdwang. Als er een gen voor homoseksualiteit zou zijn, zou een moeder naar de mening van Watson vrij moeten zijn om een foetus die dat gen zou dragen te laten aborteren. Hij haastte zich daar aan toe te voegen dat een vrouw de vrijheid moest hebben om abortus omwille van welke genetische preferentie dan ook te kunnen laten toepassen.

De markt van donorsperma en eicellen is natuurlijk evenzeer uiterst gevoelig voor discussies over moraliteit. De discussie culmineert in de wenselijkheid of toelaatbaarheid van eugenetica. Een discussie die natuurlijk vergiftigd is door de nazi's die vooral de zwakken en armen tot hun slachtoffers maakten. Moderne politiek filosofen bepleiten echter steeds vaker liberale eugenetica, waarbij met name de autonomie van het kind centraal staat. De libertaire filosoof Robert Nozick bepleit zelfs een *genetic supermarket* waar ouders kinderen kunnen bestellen zonder dat enige vorm van gecentraliseerd gezag daar invloed op of inspraak in heeft.

Een andere Amerikaanse filosoof, John Rawls, stelt dat het in ieders belang is te kunnen beschikken over betere natuurlijke vaardigheden, die hem in staat stellen een gewenst levensplan na te streven.

Ook hier brengt Sandel het religieuze contra-argument in stelling. Het probleem met eugenetica en *genetic engineering* is naar zijn mening dat beide de eenzijdige triomf zijn van de wil over begaafdheid, van het vormen over het aanschouwen vertegenwoordigen. Vanuit religieus standpunt bezien is duidelijk dat ons morele landschap enorm zou veranderen door het toelaten van *genetic engineering*: wat zou nog overblijven van onze nederigheid, ons verantwoordelijkheidsbesef en het solidariteitsbeginsel? Want waarom zouden de succesvollen zich iets gelegen laten liggen aan hun minder succesvolle naasten? Het beste antwoord op deze vraag, aldus Sandel, leunt zwaar op de notie van het gegevene, de begaafdheid. Het zijn juist de natuurlijke talenten die mensen in staat stellen zich te ontplooien en tot

bloei te komen. Die ontplooiing is dus geen gevolg van eigen inspanning maar van de genetische loterij die het leven nu eenmaal is. Welnu, stelt Sandel, als onze genetische vermogens een geschenk zijn, dan is het fout te veronderstellen dat de getalenteerde als enige zou mogen profiteren van de schatten van dat geschenk. Wij zijn juist verplicht om die schatten te delen met hen die buiten hun eigen schuld en verantwoordelijkheid minder begiftigd zijn.

Richard Dawkins stelt in zijn bespreking van het boek van Sandel dat zijn oudere helft sympathie heeft voor het ongemak dat Sandel voelt bij ouders die zich beschuldigd voelen wanneer zij een kind met het Downsyndroom geboren laten worden. Maar ook dat zijn jongere helft toch niet mee kan gaan in het wegvlugten van Sandel voor de 'last van de beslissing' en de verantwoordelijkheidsexplosie die het gevolg is van onze macht over de genetica. In een wereld zonder gaven, een wereld die wordt beheerst door *bioengineering*, stelt Dawkins, zouden wij onze natuur zowel als onze praktijk en normen dicteren. Wij zouden het niet eerder vertoonde vermogen verwerven om het goede te herdefiniëren en daarmee zouden wij de perfectie ontdoen van haar onafhankelijkheid. Het echte probleem van *self-engineering* is dat het macht verkrijgt over de mensheid en wel zo radicaal dat de mensheid zelf dat niet

langer kan beoordelen. We kunnen er niet zeker van zijn dat we er slechter van worden maar evenmin kunnen we weten of we onszelf daarmee kunnen perfectioneren.

De molecuair

bioloog **Robert L. Sinsheimer** ▲ daarentegen hield reeds in 1969 een lofzang op het fenomeen *genetic engineering*: "De nieuwe eugenetica zou in beginsel het omzetten van al het zwakke naar het hoogste genetisch niveau mogelijk maken." Sinsheimer reikte echter nog verder. Het ging hem om een geprononceerder plek voor menselijke wezens in de kosmos: "Naarmate we de vrijheid van de mens vergroten, beperken we zijn beperkingen die hij maar als gegeven heeft te beschouwen". Copernicus en Darwin

maakten dat de mens niet langer als het centrum van het universum kon worden beschouwd maar de nieuwe biologie, aldus Sinsheimer, geeft de mens weer zijn hoofdrol terug. Voor het eerst sinds de oerknal begrijpt een levend wezen zijn afkomst en nu kan hij beginnen aan het ontwerp van zijn toekomst. De mens, een historische innovatie, kan het transitiemiddel zijn voor een geheel nieuwe wending van de evolutie en dat is een kosmische gebeurtenis.

Sinsheimer vormt het vertrekpunt voor John Hartung (Associate Editor of the *Journal of Neurosurgical Anesthesiology* en tevens Associate Professor of Anesthesiology at the State University of New York) in diens essay *Prospects For Existence*. Hartung borduurt als het ware voort op het werk van Sinsheimer en stelt dat de mens er verstandig aan doet de mogelijkheden van *genetic engineering* te verkennen voordat hij terzijde wordt geschoven door een concurrerende soort die wel bijtijds *genetic engineering* aanwendde om het voortbestaan van de eigen soort veilig te stellen.

Welnu, stelt Hartung, het vooruitzicht dat ons bestaan empirisch reëel kan zijn doordat het tot iets leidt – en zelfs de moeite waard door te leiden tot iets dat levend is – dat vooruitzicht heeft de religieuze arena (waar eeuwigheid gegarandeerd werd) verlaten om via de arena van wat nog recentelijk de moderne natuurkunde bepaalde terecht te komen in de arena van het aangeven, benoemen van waarschijnlijkheden.

Toonaangevende natuurkundigen als Hawking en Geller neigen er steeds meer toe de hier vermelde noties voor mogelijk en zelfs aannemelijk te houden. Wanneer noties van een zingevende god uit de weg zijn geruimd, zou duidelijk moeten worden dat uitsluitend en alleen levende organismen een bron van 'bedoeling, van 'zin' vormen. Een universum is een natuurkundig systeem dat geen doel kent. Als een systeem zijn doel zou hebben bereikt is verder bestaan volstrekt zinloos. Alleen levende organismen hebben een doel en dat doel is te bestaan en bestaan kan alleen betekenis hebben als het een eindeloze reis betreft.

J.H. Fetzer formuleerde in 1996: "de intrinsieke waarde van reproductie en overleven van de menselijke soort vormt een geschikte basis voor een evolutionaire ethische theorie".

Inderdaad, zegt Hartung en alleen de gewilde daden van een organisme dat zich bewust is van leven doordat het zich bewust is van de dood, kunnen en moeten moreel zijn. De standaard voor moraliteit is de logische aanvulling op de definitie van immoraliteit: gedrag dat de waarschijnlijkheid dat leven eeuwig zal duren in gevaar brengt is immoreel; en gedrag dat de waarschijnlijkheid dat leven eeuwig duurt vergroot is moreel.

Moraliteit die is gebaseerd op de strijd om het voortbestaan levert geen oplossing voor elk willekeurig probleem op elk willekeurig tijdstip maar benadrukt wel het algemene doel dat nagestreefd moet worden, namelijk dat we altijd nakomelingen zullen hebben.

Volgens F. Dyson zijn er goede en deugdelijke wetenschappelijke redenen om aan te nemen dat leven en intelligentie erin zullen slagen om ons universum zo te vormen dat het voldeet aan ons doel. Hij formuleert deze gedachte als volgt: *“we zien dat er ongeveer 10^6 jaren nodig zijn om een nieuwe species te evolueren, 10^7 jaren om een genus, 10^8 jaren om een klasse, 10^9 jaren om een phylum en 10^{10} jaren om te evolueren van oorspronkelijk slijm tot Homo Sapiens. Wanneer leven op deze wijze in de toekomst voortduurt, kan men geen enkele grens stellen aan de variëteit aan fysieke vormen die leven in de toekomst aan zal nemen”*.

Paul Davies voegt hier aan toe dat het er niet zozeer om gaat of onze soort onsterfelijk is maar of onze nakomelingen kunnen overleven. *“En het ligt niet voor de hand,”* stelt Davies, *“dat onze nakomelingen menselijke wezens zijn!”* Dit laatste lijkt een krasse veronderstelling maar reeds in 1794 merkte **Thomas Paine** ► op: *“Als ik in dit lichaam al eens gestorven ben, en in hetzelfde lichaam als waar ik in geleefd heb verrijst, is dat een aannemelijk bewijs van de stelling dat ik weer zal sterven. Om in onsterfelijkheid te geloven zal ik dus een meer verlichte opvatting moeten koesteren dan welke ligt opgesloten in de duistere doctrine van de verrijzenis. Trouwens, ik had liever een beter lichaam en een geschiktere vorm dan nu, maar los van alle andere argumenten is duidelijk dat het bewust zijn van het bestaan het enige bevattelijke beeld vormt dat we kunnen hebben van een ander leven, en het voortduren van dat bewustzijn is onsterfelijkheid. Deze bestaansbewustheid is niet noodzakelijkerwijs beperkt tot dezelfde*

vorm, noch tot dezelfde materie, zelfs in dit leven”.

Nick Bostrom is onder meer directeur, Future of Humanity Institute, University of Oxford. (Also, Fellow of St. Cross College.) en tevens University Fellow in the James Martin Institute for Science and Civilization at the University of Oxford. Samen met Tony Ord publiceerde hij een artikel onder de titel *The Reversal Test*.

In dit artikel introduceren de schrijvers de Omkering Test, waarin ze twee mogelijke percepties van de neiging een status quo te handhaven demonstreren aan de hand van een fictieve ramp: de watervoorziening wordt ernstig vergiftigd, we zijn niet in staat deze vergiftiging ongedaan te maken en het gevolg hiervan is hersenbeschadiging op grote schaal, met alle gevolgen van dien voor het cognitief functioneren van de bevolking.

Gelukkig hebben wetenschappers een gentherapie ontwikkeld waardoor onze intelligentie voldoende kan stijgen om de opgelopen hersenbeschadiging ongedaan te maken of te neutraliseren. Vermoedelijk, zo schrijven zij, zal de gemeenschap gebruik gaan maken van deze therapie.

Vele jaren later echter blijkt dat de mens wel degelijk zal herstellen van de opgelopen hersenbeschadiging. Is het aannemelijk dat de mens dan de toegepaste gentherapie ongedaan zal maken of het water alsnog zal vergifigen om de gevolgen van de gentherapie te neutraliseren? Neen, zeggen Bostrom en Ord en omdat het goed is wanneer in het huidige scenario geen gif aan het water wordt toegevoegd, is het dus ook goed om in het scenario waar het water nimmer werd verontreinigd, de status quo vóór de fictieve

verontreiniging te vervangen door de status quo ná die fictieve verontreiniging, de status quo dus mét de verhoogde intelligentie.

Simpeler gezegd: als het zou moeten, zouden we het doen dus waarom zouden we het niet óók doen als het niet moet? We worden er immers beter van. Welnu, zeggen Bostrom en Ord, je kunt deze Eenvoudige of Dubbele Omkering Test toepassen in tal van keuzesituaties: niet alleen als het gaat om keuzes van pre-implantaties van genetische diagnostisering en embryo screening maar ook als het gaat om genetische modificaties in bijvoorbeeld moedermelk en zo voort.

Wie er aan twijfelt of het goed is kinderen met ietsje meer intelligentie geboren te laten worden moet maar aantonen waarom het beter zou zijn genoeg te nemen met ietsje minder. Wanneer we stellen dat het slecht zou zijn wanneer ouders meer invloed hebben op de trekken van aanstaande mensen, dienen we de vraag te stellen waarom het beter is wanneer ze daarover minder te zeggen hebben. Als die laatste vraag niet beantwoord kan worden, stellen Bostrom en Ord, hebben we redenen om aan te nemen dat er sprake is van de neiging de status quo te handhaven. Impliciet stellen zij dat een status quo neiging de slechtst denkbare reden is om iets niet te doen.

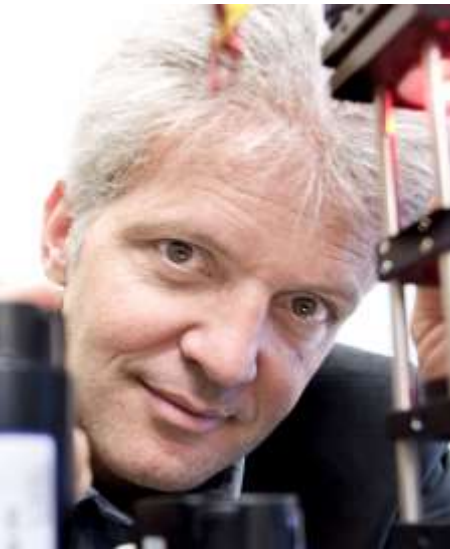
In *Enhancing Evolution* gaat de controversiële filosoof John Harris nog een paar stappen verder. Als wij onderwijs aanwenden om onze intelligentie en onze gezondheid te verbeteren, waarom zouden we diezelfde doelen dan niet nastreven met verbeteringstechnieken uit de *bio-engineering*? Verbetering moet worden verstaan als niet slechts het genezen van kwalen maar we moeten daadwerkelijk betere mensen worden, meer van alles wat we willen worden. En een prettige bijkomstigheid van zulke verbetering is dat we ook in een aantal opzichten minder worden: minder gevoelig voor ziekte, pijn, handicaps of vroegtijdige dood, minder angstig, minder afhankelijk.

Niet alleen is verbetering van de mens wenselijk maar, stelt Harris, het is zelfs een morele verplichting. *“Het is betekenisvol dat we een punt in de menselijke geschiedenis hebben bereikt waarop verdere pogingen om de wereld te verbeteren niet alleen veranderingen aan de wereld zullen moeten behelzen maar ook veranderingen aan de mensheid, misschien met als gevolg*

dat wij, of onze nakomelingen, op zullen houden mens te zijn in de zin waarin we dat idee nu begrijpen.”

Harris voorziet de vervanging van een Darwiniaanse evolutie door een doelbewust gekozen selectieproces. Hij bepleit de wijsheid en de noodzaak om in te grijpen in de loterij die het leven is, de noodzaak om de evolutie over te nemen, ook als dat ertoe leidt dat we onszelf verbeteren tot een nieuwe soort.

De mens beschikt reeds over methoden en technieken om het leven te verbeteren en zal die technieken steeds verder verbeteren en verfijnen. Uiteindelijk zal de mens in staat blijven onsterfelijkheid te bereiken:

“verlengen van het leven is eenvoudigweg een logisch gevolg van redden van het leven en daarom is het een standaard onderdeel van onze gezond-verstand-moraal.” Harris betoogt dat er sprake is van een zogeheten democratische vooronderstelling ten gunste van vrijheid en in het bijzonder ten gunste van de vrijheid om inspraak te hebben in reproductiekeuzes. Die vooronderstelling luidt dat burgers het recht hebben om hun eigen keuzes te maken, of die keuzes nu wel of niet aanvaardbaar zijn voor de meerderheid. Deze vooronderstelling kan alleen teniet worden gedaan wanneer er serieus en reëel gevaar ontstaat als gevolg van deze vrijheidsthese voor andere burgers of de samenleving als geheel.

Harris bestrijdt de validiteit van de bezwaren die theoretici als Sandel, Habermas en Leon Kass inbrengen tegen verbeteringstechnieken. De ethiek van deze technieken heeft natuurlijk alles te maken met de aanvaardbaarheid van stamcel- en embry-

onaal onderzoek. De status van het embryo speelt een centrale rol in deze discussie en Harris betoogt dat het embryo een ontegenzeggelijk ambigue, tweeslachtige entiteit is en dat menselijk leven en zelfs waarschijnlijk post-menselijk leven eenvoudigweg niet mogelijk is voor schepselen die de embryonale vormen van hun soort als heilig beschouwen. Menselijk leven en welzijn dienen beschermd te worden, aldus Harris, en verbeteringen die de beste vooruitzichten bieden op toekomstige gezondheid en welzijn moeten dan ook ontwikkeld worden. Hierop gerichte research is niet alleen wenselijk maar tevens een positieve morele verplichting. Voorwaar, een duidelijker statement ten faveure van verbeteringstechniek is nauwelijks denkbaar.

Cees Dekker ◀, biofysicus en creationist, beschrijft in *Naar een Brave New World?* (een hoofdstuk in de bundel *Omhoogkijken in platland – over geloven in de wetenschap*) zijn zorgen en verbazing over de moderne theorievorming omtrent verbeteringstechnieken. Voor hem gaat verbeteren aanzienlijk verder dan het herstellen van gebreken. Het transhumanisme is niet tevreden met de huidige verschijningsvorm van de mens en streeft een radicale *make-over* na.

Dekker stelt vast dat het probleem niet zit in de fysieke of mentale capaciteiten van de mens maar vooral in diens moraliteit. Niet de technieken staan ter discussie, wel de mogelijke toepassing daarvan. Vervolgens zegt de wetenschapper Dekker: *“Vanuit een christelijke optiek zie ik de cultuuroppdracht om de aarde verantwoord te beheren en te bewerken, voor het aangezicht van god en ten dienste van de naaste”*. Een te respecteren persoonlijk standpunt maar met wetenschap heeft het niets van doen. Dekker gaat ervan uit dat de mens fundamenteel anders is dan het dier omdat de mens is geschapen naar het evenbeeld van god. *“De mens beschikt over een aantal geestelijke capaciteiten dat uitstijgt boven die van het dier, denk aan zijn vermogen tot zelfbeschouwing, abstract denken, ontwikkelde moraal, en wellicht het meest: zijn religieuze geaardheid.”* Aldus Dekker.

Hij vreest dat de menselijke waarheid zal worden aangetast door transhumanisten, aangezien verbetering hand in hand gaat met eugenetica. En eugenetica is in zijn ogen moreel verwerpelijk omdat ze strijdig is met de principiële gelijkwaardigheid van

mensen.

Wij weten dat op enig moment de aarde zal worden verzwolgen door de zon en voordat het zover is zal de temperatuur op deze planeet dermate stijgen dat er van leven geen sprake meer zal kunnen zijn. Onder normale omstandigheden heeft de mens nog wel even te gaan maar uiteindelijk zal de toekomst van ons nageslacht elders in het universum liggen.

In de christelijke arena gaat men uit van een naar het evenbeeld van god geschapen mens, ook in de islamitische arena is de mens door god geschapen, meer in zijn algemeenheid gaat religie uit van de mens als eindpunt van de evolutie. Dat is een jammerlijke misvatting die op wetenschappelijke gronden terzijde geschoven moet worden.

Maar dat we, denkend over *genetic engineering* en verbeteringstechnieken, van doen hebben met ethiek en moraliteit is evident. En alle morele bezwaren, ook de religieuze, tegen datgene wat technisch mogelijk is dienen in het oordeel betrokken te worden. De validiteit van de aangedragen argumenten voor en tegen dienen zorgvuldig afgewogen te worden.

De meest spectaculaire bijdrage aan dit debat komt – wat mij betreft – van Thomas Paine. Het is verbluffend dat en hoe hij reeds in de achttiende eeuw tot zulke ver reikende conclusies kon komen en bedenkt daarbij dat Paine heilig geloofde in één god. De meest prikkelende bijdrage komt – wederom wat mij betreft – van John Harris.

In de komende tijd ga ik mij verder verdiepen in het werk van deze beide filosofen om de discussie over dit hoe dan ook brisante thema voort te kunnen zetten op basis van argumenten, liever dan ingegeven door emoties en onvoldragen (quasi) morele sentimenten.

Bronnen

Bostrom, Nick en Tony Ord - *The reversal test: eliminating status quo bias in applied ethics* (gepubliceerd in *Ethics* 116, July 2006).

Davies, P. – *The last three minutes* – Basic Books NY

Dawkins, Richard – *Tinkering with Humans* – 2007 NYT July 8th 2007

Dekker, Cees – *Stel grenzen aan het gesleutel aan de mens* – NRC 10 november 2007 – Universiteitshoogleraar TU Delft, moleculaire biofysica

Dyson, F. – *Time without end: physics and biology in an open universe* – Review of

Modern Physics

Fetzer J.H. – *The biology of morality* – 1996 Ethics and evolution

Harris, J. – *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People* – 2007 Princeton University Press

Harris, J. – Youtube interview: <https://www.youtube.com/watch?v=SQSTRITPyHY>

Hartung, J. – *Prospects For Existence: morality and genetic engineering*, 1996

Paine, Th. – *The age of reason* – reprinted 1984

Rawls, J. – *A theory of justice* (1971)

Sandel, Michael J. – *The case against perfection* 2004 – www.theatlantic.com/past/docs/issues/2004/04/sandel.htm

Sinsheimer, Robert L. – *The Prospect of Designed Genetic Change* – Engineering and Science, April 1969.

[Engelstalige citaten vertaald door de redactie.]

VERLICHTINGSBORREL DEN HAAG

De Verlichtingsborrel in Den Haag werd op 10 november jl. opgeluisterd door een lezing van milieufilosoof Floris van den Berg over het ontwikkelen van je eigen normen en waarden. Op de foto neemt Floris (r) het applaus van de aanwezigen in ontvangst nadat Jan ten Cate (l), één van de organisatoren van de borrel, hem een stoffelijk blijk van waardering heeft overhandigd. Foto RvE.

Lekker debatteren over de rol van religie in de samenleving

Antwoorden van een vrolijke atheïst

Floris van den Berg

Dominee Karin van den Broeke, praeses van de PKN (Protestantse Kerken Nederland) deed veel stof opwaaien toen ze pleitte voor meer zichtbaarheid van de religieuze overtuiging van de koning. Zij miste de levensovertuigingsdimensie in het optreden van Willem Alexander.

Als republikein ben ik tegen overerfbare overheidsfuncties en de privileges van het koningschap, zoals vrijstelling van belasting, een levenslang inkomen door de staat, et cetera. Het is zodoende zinloos het optreden van de koning te bekritisieren als je niet het religieus royalistisch perspectief deelt. Monarchie is in strijd met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het instituut van monarchie druist in tegen het gelijkheidsprincipe (blijkbaar is niet iedereen gelijk), tegen het democratieprincipe (alle openbare bestuursfuncties staan open voor iedereen) en tegen het principe van gekozen leiders die de kiezers verantwoording verschuldigd zijn en een ambtstermijn hebben van een paar jaar.

Moet de bede uit de troonrede?

Er dient helemaal geen troonrede te zijn. Gebeden door een overheidsfunctionaris in functie zijn ongepast, net zoals het doen van de eed op de bijbel ongepast is. De eed zou vervangen moeten worden door de seculiere gelofte. Thans is er een keuze tussen eed en gelofte. Als er iemand namens de regering moet spreken over het beleid van de regering dan is dat een rol van de gekozen premier. Reflectie op het beleid van de regering en op

Floris van den Berg (1973), foto hierboven rechts, is milieufilosoof; lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Hij reageert in dit artikel op vragen (cursief gedrukt) die hem vooraf zijn voorgelegd door de organisatoren van een debat dat inmiddels op 28 oktober in Groningen heeft plaatsgevonden. Meer daarover op p. 13 van dit blad in een artikel van Hans de Vries.

de samenleving wordt beter gedaan door cabaretiers dan door de monarch. De troonrede is ook saaier om naar te kijken. Wellicht kan het geld van de monarchie gestoken worden in subsidiëring van de kleinkunst.

De staat moet neutraal zijn inzake levensovertuigingen, is bijvoorbeeld het standpunt van het Atheïstisch Verbond.

Mee eens. Dat standpunt wordt ook gedeeld door vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte die als een van de speerpunten heeft het afschaffen van religieuze privileges, inclusief onderwijs en niet-medisch noodzakelijke besnijdenis van jongens. In een vrije samenleving is er een zo groot mogelijke vrijheid van expressie, daar valt religie vanzelfsprekend ook onder. De vrijheid van religie

mag niet ten koste gaan van de vrijheid van het individu. De overheid dient de vrijheid van het individu te garanderen en te faciliteren. Ook als dat tegen de wens van de ouders in is.

Ik schrijf: mee eens. Maar dat moet ik nuanceren. Wanneer levensbeschouwelijke overtuigingen radicaal en fundamenteel ingaan tegen de mensenrechten, dan dient de overheid niet neutraal te zijn. Haat prediken bijvoorbeeld dient te worden tegengegaan. De overheid dient levensbeschouwelijke uitingen wel enigszins te monitoren om te kijken of er geen mensenrechten geschonden worden.

Ds. Karin van den Broeke
Foto RvE

Moet "God zij met ons" van de 2-euromunt?

Ja. De overheid en alles wat de overheid vertegenwoordigt dient levensbeschouwelijk neutraal te zijn. Het is trouwens een heel vreemde uitspraak. Waarom zou god met ons zijn? En waarom op 2 Euro en niet op 1 Euro? Is God ook bij ons als je met twee munten van een Euro betaalt? Wie de moeite neemt even na te denken, kan concluderen dat god niet bestaat. Waarom dan deze uitspraak op een muntstuk? Welke god is trouwens met ons? Er zijn miljoenen goden. En waarom met *ons*? De uitspraak is ook wrang gezien het feit de tekst van SS'ers op hun koppels: *Gott mit uns*.

Hoe ver gaat de vrijheid van onderwijs?

Grondwetsartikel 23, dat religieus onderwijs mogelijk maakt, dient afgeschaft te worden. Al het onderwijs dient seculier te zijn. Ook dient onderwijs verplicht te zijn (dus geen privéscholen of *home schooling*). Onderwijs dient gebaseerd te zijn op het overdragen van wetenschappelijke kennis en democratisch burgerschap. Door middel van onderwijs faciliteert de overheid kinderen en jongeren in het maken van goed geïnformeerde (levensbeschouwelijke) keuzes. Kinderen dienen niet religieus gelabeld te worden, net zoals kinderen niet automatisch bij geboorte gelabeld worden met de politieke overtuiging van de ouders.

Mogen op grond van art. 23 homoseksuele leerkrachten worden geweerd?

Nee. Art. 23 dient te worden afgeschaft. De seksuele geaardheid van leerkrachten is niet van belang voor het functioneren in het onderwijs (behalve wellicht als het gaat om een pedofiel die de daad bij de wens voegt). Seksuele voorlichting dient deel te zijn van het standaard curriculum, inclusief eerlijke voorlichting over anticonceptiva, abortus, SOA's en soorten seksuele geaardheid.

Wat betekent de scheiding tussen religie en staat voor de rol van religie in de politiek?

De overheid dient religieus neutraal te zijn, maar politieke partijen mogen wel religieus van aard zijn. Dit is een paradoxale en ongemakkelijke constructie. Het blijft wel wonderlijk dat er politieke partijen zijn die zich laten inspireren door niet altijd aardige imaginaire vriendjes. Nog wonderlijker is dat er mensen zijn die op dergelijke partijen stemmen...

Wat betekent de scheiding tussen religie en staat voor de rol van religie het openbare leven?

Overheidsfunctionarissen in representatieve functies (bijvoorbeeld politie, gerechtsdienaren et cetera) dienen geen zichtbare religieuze tekenen te dragen. In openbare

gebouwen horen geen religieuze tekens thuis (behalve als kunstuiting). Kerken en andere religieuze gebouwen dienen geen uitzonderlijke status te hebben.

In hoeverre kan/mag een beroep op God een argument zijn in publieke discussies?

Niet. Argumenten in publieke discussies dienen in een moreel Esperanto gesteld te zijn, dat wil zeggen dat de argumenten door iedereen, ongeacht religie, begrijpelijk zijn. Wie zich beroept op God, plaatst zichzelf buitenspel. Het zou hetzelfde zijn als ik mijn argumenten zou beroepen op de sprookjes van de gebroeders Grimm. Argumenten moeten inhoud hebben zonder een beroep te doen op autoriteit. Religieuze argumenten zijn lege argumenten, oftewel drogredenen.

Wat betekent dat bijvoorbeeld voor het fenomeen van op geloof gebaseerde politieke partijen?

Wanneer religieuze partijen hun standpunten naar de buitenwereld willen beargumenteren kunnen zij zich niet beroepen op religieuze argumenten, maar dienen zij argumenten te geven die voor iedereen begrijpelijk zijn (een zogenaamd moreel Esperanto).

Waar ligt de grens van religieuze uitingen in het openbare leven?

Voor religie dienen geen uitzonderingen gemaakt te worden. Als er geen regels geschonden worden is alles toegestaan, van boerka tot bloot. Jongensbesnijdenis en rituele slacht zijn twee uitzonderingen in de wetgeving voor religie die niet moreel gerechtvaardigd kunnen worden en dienen te worden verboden.

Grote Kerk - Maassluis

Moeten de kerkklokken op zondagochtend zwijgen?

Ja. En niet alleen op zondagochtend maar op alle dagen van de week (wellicht met enkele uitzonderingen per jaar, mits daarvoor een gemeentelijke vergunning verleend wordt). Ook moskeeën dienen geen geluidsoverlast te veroorzaken.

Moet God verbannen worden tot achter de voordeur?

God kan niet verbannen worden, want god bestaat niet. Religie hoeft helemaal niet achter de voordeur. Religie is een vorm van de vrijheid van expressie en mag ook in de publieke ruimte worden geuit, zolang het niet in strijd is met de vrijheid van anderen, inclusief de eigen kinderen. Religie is een individuele hobby, die met andere hobbyisten zowel in privé als in het openbaar beoefend mag worden. Hoeveel religie er achter de voordeur mag staan ook ter discussie: kinderen dienen vrij te zijn van religie en het besnijden van kinderen op niet-medisch noodzakelijke gronden is immoreel en dient strafbaar gesteld te worden.

Petitie: strikt neutrale overheid op levensbeschouwelijk terrein

Hans de Vries

(hogeschooldocent, socioloog en voorzitter van de Partij van de Rede – ASP)

De Partij van de Rede en het Atheïstisch Verbond hebben op 28 oktober 2014 een petitie gelanceerd met betrekking tot 'scheiding van staat en kerk'. Deze petitie is ter ondersteuning van een voorgenomen verzoek aan de regering om de Grondwet uit te breiden met een artikel inhoudend dat de overheid (staat) zich strikt neutraal dient op te stellen op levensbeschouwelijk terrein.

De presentatie van de petitie vond plaats direct na een in Groningen gehouden debat 'God: privé of openbaar?'. De debaters (op de foto ▼ van links naar rechts) waren Paul Cliteur [Universiteit Leiden, auteur van o.a. *The Secular Outlook* (2010)], dominee Karin van den Broeke [Praeses van de Protestantse Kerk in Nederland], atheïst Floris van den Berg [Universiteit Utrecht, auteur van o.a. *Hoe komen we van religie af?* (zonder jaartal)] en bisschop Gerard de Korte [Bisdom Leeuwarden-Groningen].

Het debat was georganiseerd door het Atheïstisch Verbond en het Groningse politiek en cultureel debatcentrum "Dwarsdiep". Een verslag van het debat kunt u vinden op <http://www.dwarsdiep.nl/node/24>. Voorts kunt u op pagina 11 en 12 van deze Vrijdenker vinden hoe Floris van den Berg de hem vooraf gestelde vragen heeft beantwoord.

De eersten die de petitie ondertekenden waren Paul Cliteur en Floris van den Berg ►►.

De petitie is ingevoerd op de website petities.nl; zie <http://scheidingstaatkerk.petities.nl>, en luidt:

Wij: Partij van de Rede-ASP en Atheïstisch Verbond

constatieren: dat de praktijk leert dat overheid en wet niet vrij zijn van op religie gebaseerde invloeden; dat de staat op levensbeschouwelijk terrein dus niet neutraal is; dat in Nederland derhalve geen strikte scheiding van staat en kerk bestaat; dat artikel 6 van de Grondwet als zodanig

dus niet voorziet in een gewenste scheiding; dat om die reden de beoogde neutraliteit dient te worden opgenomen in de Grondwet

en verzoeken: de Nederlandse Regering en het Parlement op zo kort mogelijke termijn stappen te zetten die er in resulteren dat de staat zich op levensbeschouwelijk gebied strikt neutraal opstelt, deze neutraliteit in heldere tekst zal opnemen in een eigen artikel in de Grondwet en vooruitlopend daarop de overheid vanaf heden de beoogde neutraliteit in praktijk brengt als was die reeds geborgd in de grondwet.

- de **Partij van de Rede-asp** op www.partijvanderede.nl, contactpersoon: Hans de Vries, voorzitter@partijvanderede.nl
- het **Atheïstisch Verbond** op www.atheistischverbond.nl, contactpersoon: Peter Waterdrinker, voorzitter@atheistischverbond.nl

Toelichting

Strikte 'scheiding van staat en kerk' . . . noodzaak!

Een overheid (staat) dient neutraal te zijn en mag geen partij kiezen. Een overheid mag niemand bevoordelen of achterstellen, niet als groep noch als individu. Een overheid dient zich dan ook neutraal op te stellen met betrekking tot levensovertuiging. Om die reden zou een overheid instituten met een levensbeschouwelijk karakter geen voorkeursbehandeling moeten geven. Een overheid dient zich bewust te zijn van haar neutraliteit en deze bij voorkeur te borgen in de Grondwet.

De situatie in Nederland

Met regelmaat zijn er politici, vertegenwoordigers van de regering en anderen die van mening zijn dat deze scheiding is vastgelegd in artikel 6 van de Grondwet. Dit artikel houdt echter alleen in dat ieder het recht heeft zijn/haar levensovertuiging vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Dat de overheid op gebied van levensbeschouwing strikt neutraal moet zijn is daarmee niet vastgelegd. Dat toont de praktijk ook aan.

De overheid bezit diverse monopolies, waaronder de uitgifte van geld

De overheid heeft het monopolie op de uitgifte van geld. Een sprekend voorbeeld van niet-neutraliteit is het rand-schrift 'GOD ZIJ MET ONS' op onze 2 euro munten. Deze tekst, een zogenoemde 'bede', is derhalve een religieuze uiting en ook zo bedoeld. Hoe nietig dit voorbeeld ook mag zijn, het geeft duidelijk de niet-neutraliteit van de

overheid aan. Geld dient vrij te zijn van religieuze uitingen, vooral ook omdat iedereen, dus ook niet-religieuzen, er dagelijks mee omgaat. Volgens een Pew-overzicht uit 2012 (zie <http://www.pewforum.org/2012/12/18/table-religious-composition-by-country-in-numbers/>) vindt men in Nederland vijf grote religies en een aantal kleinere religies, maar ook 7 miljoen mensen die zich niet tot een religie rekenen.

In 2010 en 2011 heeft het Atheïstisch Verbond de regering gevraagd het randschrift te laten vervallen of een ander daarvoor in de plaats te nemen. De regering heeft daarop geantwoord dat zij niet voornemens was het verzoek te honoreren, dit met als argument dat het randschrift een traditie betrof en, vanwege het feit dat toepassen van een randschrift is opgenomen in de muntwet, de keus daartoe democratisch tot stand is gekomen.

Tradities zijn echter niet eeuwigdurend; het is heel goed mogelijk de traditie van een bede op Nederlandse muntstukken af te schaffen. Met de gewenste aanpassing van de Grondwet zal de traditie wat betreft 'GOD ZIJ MET ONS' zeker niet meer als argument gehanteerd mogen worden.

Meer voorbeelden

Er zijn meer voorbeelden te noemen van schending van de 'scheiding van staat en kerk'. Denk aan:

- elke wet die door het staatshoofd nog steeds wordt bekrachtigd met 'bij de gratie Gods';
- het op Prinsjesdag door het staatshoofd afsluiten van de troonrede met een bede;
- gemeenten die de raadsvergadering formeel openen en sluiten met een gebed;
- staats- en gemeentelijke subsidiëring en facilitering van religieuze organisaties c.q. kerken;
- het overnemen van een kerkgebouw om het nadien aan de kerkgemeente te verhuren met als doel de kerkelijke gemeente financieel te ontlasten;
- kerken vrijhouden van betaling van OZB-belasting;
- het toestaan van uitzonderingen in wet- en regelgeving voor religieuze sentimenten (denk aan het toestaan van ritueel niet-verdoofd slachten, maar ook besnijden van kinderen op grond van religieuze voorschriften);
- de ruimte die weigerambtenaren kregen (en mogelijk nog krijgen?);
- de Zondagswet die om religieuze redenen openbare vermakelijkheden op zondagen voor 13.00 uur verbiedt.

Grondwet geeft geen houvast

Bovenstaande zaken aanpakken blijkt lastig, zo niet onmogelijk. Het is duidelijk dat een burger of instantie die constateert dat de vermeende scheiding niet strikt gehanteerd wordt, op dit moment aan de Grondwet geen houvast heeft. Het is zaak dat deze situatie gaat veranderen. De Grondwet dient te worden aangepast.

Het Atheïstisch Verbond en de Partij van de Rede - ASP vinden dat de scheiding volledig moet zijn. De overheid dient strikt neutraal te zijn met betrekking tot levensovertuiging. Dit houdt onder andere in dat:

- overheidssteun aan religieuze organisaties wordt onthouden;
- bij wet- en regelgeving religie geen uitzonderingspositie wordt gegund (een wet geldt voor iedereen);
- wetten vrij zijn van religieuze ruis en op religie gebaseerde ge- en verboden;

- de overheid zich bij religieuze aangelegenheden niet dient te laten vertegenwoordigen;
- er bij zowel inkomende als uitgaande staatsbezoeken geen religieuze onderdelen op het programma worden opgenomen;
- er geen Nederlandse vertegenwoordiging bij het Vaticaan moet zijn en vice versa.

De Grondwet is in meerdere artikelen niet neutraal

De Grondwet heeft nog teveel religieuze ruis in zich en is nog te weinig neutraal. De Nederlandse Grondwet dient op meerdere onderdelen te worden aangepast. De eerste stap is het in heldere bewoording in een apart artikel vastleggen van de strikte scheiding tussen staat en kerk. Andere stappen volgen nadien.

Petitie

De Partij van de Rede - ASP en het Atheïstisch Verbond zullen binnenkort gezamenlijk de regering verzoeken in de Grondwet een zelfstandig artikel op te nemen dat in heldere tekst een strikte scheiding van staat en kerk vastlegt. Een ondersteunende petitie loopt hierop vooruit; de gedachte is dat het aantal ondertekenaars het genoemde verzoek in hoge mate kan ondersteunen. Zie daarvoor: <http://scheidingstaatkerk.petities.nl>. Kunt u zich hierin vinden? Teken dan de petitie! Bij voorbaat dank.

... als ik één ding heb ontdekt in dit leven, dan is het wel dit: als je heel diep over iets nadenkt, dan kom je altijd uit op iets wat niet klopt. Probeer maar eens: klopt altijd. (...) Je moet gewoon niet te diep nadenken en dan klopt alles. Ik zei dit laatst ook tegen mijn broer en hij zei: "Dat klopt." Dus wat wil je nog meer aan bewijs?

– Herman Finkers

Religie hoeft niet vervangen te worden door atheïsme en dat kan ook niet. Religie moet verdwijnen en niet vervangen worden door wat dan ook. Atheïsme is geen religie. Het is de afwezigheid van religie en dat is iets geweldigs.

– Penn Jillette

"We hadden het over Abraham die Isaak offert en toen vroeg ik aan mijn vader: en als God dat nou eens aan u zou vragen om mij te offeren, zou u dat dan ook doen? Ja, zei hij."

– Jan Wolkers (1925-2007, schrijver en beeldhouwer)

Ik sprak een keer Harry Mulisch... en Harry Mulisch zei tegen mij: "Weet u, soms heb ik een zin geschreven, en als ik die zin teruglees dan denk ik: nee, dit heb ik niet geschreven, dit heeft Góð geschreven." Ik vroeg hem: "Hoe weet u nu zo zeker dat u dat niet geschreven heeft, maar God?" En toen zei hij: "Ik schrijf beter."

– Herman Finkers

Geloof maakt meer kapot dan je lief is [slot]

Een vervolgverhaal van een afvallige van het Apostolisch Genootschap

John Vrij

(pseudoniem; de auteur is bekend bij de redactie)

Het trauma ... dat je blijft volgen

Na vijf maanden werd Henry gevraagd door zijn gewezen apostolische vriendengroep om op een zaterdagavond met zijn 'disco-installatie' te komen. De reden dat hij mocht komen was om te zorgen dat er een goede geluidsinstallatie aanwezig was en ook om de aantallen jongens en meisjes in evenwicht te brengen. Gevolg hiervan was dat Henry de eerstvolgende keer dat hij thuis bij zijn ouders was, bezoek kreeg van de voorganger van de plaatselijke Apostolische Gemeenschap. Henry kreeg het verwijt dat hij, ondanks dat hij afvallig en doodverklaard was, zich misdragen had; hij was over de schreef gegaan door met zijn disco-installatie toch de oude apostolische vriendengroep te bezoeken. En als hij weer zo iets in zijn hoofd zou halen zou hem door zijn ouders de toegang tot het huis ontzegd worden.

Via zijn 'oom' Karelsen kwam Henry er achter dat zijn gewezen apostolische vriend Arie had geklikt. Die was niet uitgenodigd. Verder werd de plaatselijke jongerenkringbijeenkomst van die week bezocht door de voorganger om wederom iedereen er op te wijzen dat er geen contact mocht worden gezocht met Henry. Na deze ene keer is er nooit meer enig contact geweest tussen de oude vriendenkring uit het genootschap en Henry. De doctrinaire uitsluiting is dwangmatig nagevolgd door de jongerenkring.

In de tussentijd was Henry geschoold als agoog en werkte hij vijf jaar na zijn afvalligheid als jongeren-/opbouwwerker in een Haarlemse

achterstandswijk. Bij een oplopend teamconflict over de jongerenproblematiek in de buurt brak Henry emotioneel tijdens een evaluatiesessie in het buurthuis. Hij had zijn hoofd boven het maaiveld uitgestoken ter verdediging van 'zijn' jongerengroep. Naar aanleiding van de ontstane conflictsituatie kwamen tijdens de supervisie zijn geïsoleerde positie en interactieknelpunt naar voren; dit mondde uit in een verwijzing naar een psychiater.

Henry liep daarna enkele jaren bij een psychiater van het Pieter Baancentrum om zijn sociale afzonderingstrauma bij conflictsituaties via gestalttherapie de baas te worden. Een verder therapeutisch onderdeel was om zichzelf te hervinden en niet dwangmatig zichzelf weg te cijferen. Op basis van de individuele gestalt-psychotherapie is hij teruggegaan naar zijn ouders om te spreken over zijn uitsluiting (doodverklaring) na zijn afvalligheid. Na zes jaar konden en wilden zijn ouders niet inzien wat hun geloofsopgelegde sociale uitsluiting voor gevolgen had voor Henry, hun zoon. Het enige

antwoord dat zij op de vragen van Henry konden geven was dat Henry met de plaatselijke voorganger van het genootschap zou moeten gaan praten. Henry realiseerde zich dat zijn ouders niet zelfstandig durfden spreken en handelen naar hun zoon toe zonder terug te vallen op het Apostolisch Genootschap.

Henry's partner melde hem meermalen dat bij de minimale bezoeken die ze brachten aan zijn ouders altijd een kil en koud gevoel achter bleef. Zijn partner voelde zich, niets wetend van het Apostolisch Genootschap, niet welkom bij de bezoeken.

Henry realiseerde zich dat hij een persoonlijke afweerschild om zich heen had gebouwd om geen emoties toe te laten. In het dagelijkse leven stelt Henry zich terughoudend en verschuillend op omdat hij bang is dat bij het uiten van zijn mening zijn kop er weer wordt afgehakt. Verschillende coachtrajecten heeft Henry bij regelmaat nodig om zijn minderwaardigheidsgevoel en uitsluitingservaringen als gevolg van het 'kop boven het maaiveld' uitsteken in te kaderen. Het is duidelijk dat men door met opgelegde geloofsgruopsnorm het individu te excommuniceren, uit te sluiten en dood te verklaren, heel veel menselijk vertrouwen kapot heeft gemaakt bij Henry.

Archeologen weten te melden dat Romeinen reeds vóór Christus op vakantie gingen in Limburg. Hoewel nooit daadwerkelijk is aangetoond dat Christus in Limburg op vakantie is geweest.

– Herman Finkers

In Schotland gelooft men in een dier dat niet bestaat, het monster van Loch Ness. Maar doordat men zo graag wil dat het bestaat, bestaat het bijna werkelijk.

– Herman Finkers

Een atheïst gelooft dat een ziekenhuis moet worden gebouwd in plaats van een kerk. Een atheïst gelooft dat gehandeld moet worden in plaats van gebeden. Een atheïst streeft naar betrokkenheid in dit leven en niet naar ontsnapping in de dood. Hij wil dat ziekte wordt overwonnen, dat een eind komt aan armoede en dat oorlog wordt uitgebannen.

– Madalyn Murray O'Hair

Godsdiensten hebben geen respect nodig en bovendien verdienen ze het niet. Alleen mensen verdienen respect, wat zij ook geloven

– Anton Mullink

De dominee en de bliksemafleiders

René van Elst

Onze hoofden zitten vol met informatie, met dingen die we weten en dingen die we menen te weten. Het behoeft geen betoog, dat zulke 'kennis' wel eens onjuist kan zijn. Zonder het te beseffen, zeggen of schrijven we dingen waarvan we met even checken de onjuistheid hadden kunnen vaststellen. Per slot van rekening hebben we via internet een schat aan informatie binnen handbereik. Maar ook dat kan ons misleiden; zo kun je her en der citaten van Darwin lezen die nergens in Darwin's werken terug te vinden zijn. Maar correcte informatie kan altijd nog door ons verkeerd gelezen of begrepen worden; soms lezen we wat we willen lezen.

Van dat laatste geef ik u hier een aardig voorbeeld op basis van teksten van twee hooggekwificeerde filosofen.

U kon in het oktobernummer van dit blad een verkorte versie lezen van de voortreffelijke Anton Constandse-lesing die in 1987 werd gehouden door Prof. S.J. (Joop) Doorman, onder de titel "Is onzin weerlegbaar?" Als u het stuk niet gelezen heeft: zijn antwoord op die vraag was, heel kort samengevat: "Eigenlijk niet, maar we moeten het wel steeds blijven proberen!" In zijn verhaal verwijst Doorman (die onder meer voorzitter van Skepsis is geweest) naar een voorbeeld van onzin, verteld door de filosoof Bertrand Russell. Dankzij internet heb ik kunnen achterhalen wat Russell ter zake precies heeft geschreven, nl. in "An Outline of Intellectual Rubbish: A Hilarious Catalogue of Organized and Individual Stupidity". U kunt de complete tekst van de Outline vinden op <http://www.personal.kent.edu/~rmuhamma/Philosophy/RBwritings/outIntellectRubbish.htm>

Het betreft een passage over de uitvinding van de bliksemafleider en religieus verzet – van een zekere dominee Price – tegen het gebruik ervan. Die passage staat op de volgende pagina vertaald afgedrukt. Doorman heeft het verhaal van Russell vervormd overgenomen. Omdat u het oktobernummer misschien niet (meer) bij de hand hebt, staat zijn tekst daaronder herhaald.

Opnieuw dankzij internet kon ik nagaan of Bertrand Russell zijn informatie wel goed heeft gecheckt. Hij

geeft weliswaar enkele letterlijke citaten uit wat de bedoelde dominee heeft geschreven, maar vermeldt toch diens naam twee keer als Dr. Price, terwijl de naam Prince was. Dat geeft te denken en vraagt om nader onderzoek.

Ik ga er hier wat uitvoeriger op in, omdat het verhaal tegelijk een voorbeeld is van het conflict tussen geloof en wetenschap. Ja, zo komen we toch weer bij het onderwerp geloof uit...

Op de website

<http://nationalhumanitiescenter.org/pds/becomingamer/ideas/text5/godlightningrods.pdf>

kunt u gedeelten vinden van een schriftelijke discussie die in 1755 – 1756 werd gevoerd door Reverend (dominee) Thomas Prince en Prof. John Winthrop, hoogleraar wis- en natuurkunde, beiden te Boston.

Rev. Thomas Prince

Als achtergrondinformatie moet vermeld worden:

- dat vóór de toepassing van de bliksemafleider juist kerktorens vaak door de bliksem werden getroffen en dat veel klokkenluiders – in de oorspronkelijke betekenis van het woord – daarbij het leven hebben verloren
- dat Benjamin Franklin in 1749 de bliksemafleider uitvond
- dat Boston en het omringende New England in 1727 en 1755 door aardbevingen werden getroffen; de verwoestende aardbeving in Lissa-

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker.

bon was ook in 1755!

- dat er begrijpelijkerwijs in 1755 discussie was over de mogelijke oorzaken van aardbevingen.

In een traktaatje van 5 december 1755 wordt Benjamin Franklin door Rev. Prince geprezen voor zijn ontdekking dat bliksem een elektrisch verschijnsel is. Prince meent dat elektriciteit een belangrijke oorzaak van aardbevingen is. Door het plaatsen van bliksemafleiders wordt de Aarde steeds meer geladen met elektriciteit, schrijft hij. In Boston zijn er veel geplaatst en is de aardbevingsschade het grootst. Zo blijkt weer dat men zich niet en nergens kan beveiligen tegen de machtige hand van God! Veiligheid is er alleen in het geloof in de Heiland [enz.].

Prof. Winthrop gaat hier op 20 december 1755 tegenin. Hij noemt de bliksemafleider een zegen van God, waarmee veel ongelukken worden voorkomen. Zijn betoog is verder heel nuchter. Het schijnbare verband tussen aardbevingsschade en bliksemafleiders in Boston verklaart hij doordat in Boston veel stenen huizen stonden, die zwaarder door de aardbevingen werden getroffen dan houten huizen.

Op 26 januari 1756 komt Rev. Prince met de kritiek dat Winthrop de oorzaken alleen natuurwetenschappelijk bekijkt, terwijl hij zelf de materiële oorzaken beschouwt als bestuurd door het almachtige wezen dat we God noemen. Prince verklaart dat hij nooit tegen het plaatsen van bliksemafleiders is geweest, mits dat gebeurde in onderworpenheid aan en vertrouwen op God en niet op basis van vertrouwen in de bliksemafleiders zelf. Over hun invloed op aardbevingen is hij nu onzeker. Men moet er in ieder geval rekening mee houden dat de macht van God tot uiting komt in de elektrische kracht en dat ijdel geloof in veiligheid ertoe kan leiden dat de beledigde Godheid ons vernietigt via datgene waarmee we ons wilden beveiligen.

In een pamflet van twee dagen

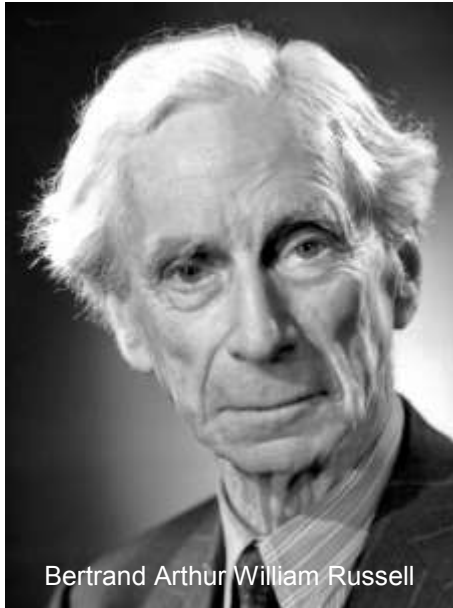
later erkent Winthrop met nadruk het belang van God; hij legt uit dat de natuurwetenschapper zich bezighoudt met natuurlijke ketens van oorzaken, met erkenning van God als Eerste Oorzaak en dus niet vanuit een atheïstisch gezichtspunt.

We kunnen nu nagaan of wat Prince heeft geschreven correct wordt weergegeven door Russell en vervolgens door Doorman. Russell schrijft (vertaling RvE):

"Toen Benjamin Franklin de bliksemafleider uitvond, werd dat door de geestelijkheid, zowel in Engeland als Amerika, met de enthousiaste steun van George III, veroordeeld als een zondige poging om zich te verzetten tegen de wil van God. Want, zoals alle weldenkende mensen wisten, bliksem wordt gestuurd door God als straf voor goddeloosheid of een andere ernstige zonde — de deugdzamen worden nooit door de bliksem getroffen. Dus als God wie dan ook wilde treffen, mochten Benjamin Franklin [en zijn bliksemafleider] daar niet tegenin gaan; dat te doen zou in feite betekenen dat misdadigers worden geholpen te ontkomen.

Maar God was niet voor één gat te vangen, als wij de eminente Dr. Price mogen geloven, één van de vooraanstaande theologen van Boston. Toen de bliksem onwerkzaam was gemaakt door de 'ijzeren punten uitgevonden door de pientere Dr. Franklin', werd Massachusetts geteisterd door aardbevingen, die Dr. Price beschouwde als te wijten aan Gods toorn over die 'ijzeren punten'. In een preek over het onderwerp zei hij, "In Boston zijn er meer geplaatst dan elders in New England, en Boston lijkt meer verschrikkelijk te zijn geschild. O ... Aan de machtige hand van God is niet te ontkomen." Blijkbaar echter gaf de Voorzienigheid alle hoop op genezing van Boston voor zijn goddeloosheid op, want hoewel bliksemafleiders meer en meer werden geplaatst, zijn aardbevingen in Massachusetts zeldzaam gebleven."

Wij zien dat Russell in de eerste alinea het standpunt van de

Bertrand Arthur William Russell

geestelijkheid verwoordt en in de tweede alinea de visie van Rev. Prince. Onjuist in die tweede alinea is dat Prince de aardbevingen toeschreef aan Gods toorn over de bliksemafleiders. Dat zou ook onlogisch zijn geweest, want de eerste aardbeving vond al plaats voordat er bliksemafleiders waren. En in Lissabon waren er waarschijnlijk nog niet veel bliksemafleiders. Prince stelde dat Gods macht zich kan uiten via de bliksem; waar de elektriciteit naar de aarde wordt geleid via bliksemafleiders, wordt de kans op aardbevingen groter. God heeft altijd wel een middel om ons te pakken. Ook zei Prince dat hij geen bezwaar had tegen bliksemafleiders, als ze maar met de juiste deemoedigheid worden geplaatst.

Wat maakt Doorman ervan?

"Toen Benjamin Franklin de bliksemafleider uitvond en in de staat Massachusetts aanbeval dat mensen op hun huizen deze ijzeren punten, zoals hij het noemde, zouden plaatsen,

werd hij hiervoor hevig aangevallen door dominee Price, die vaststelde dat dit een schandelijke daad was; immers de bliksem werd door god gebruikt om de kwaden te straffen en op deze wijze wilde Benjamin Franklin interveniëren in de raadsbesluiten van god. Dat kon niet anders dan uiterst onaangename gevolgen hebben. En waarachtig, kort nadat men begon met het opstellen van bliksemafleiders deed zich in de staat Massachusetts een lichte aardbeving voor! En u begrijpt dat dominee Price dacht dat dit een duidelijke bekrachtiging was van zijn woorden. Het merkwaardige was dat vervolgens het aantal bliksemafleiders toch toenam, men kan wel zeggen exponentieel toenam. Men zou dus moeten verwachten dat er een exponentiële toename van aardbevingen in de staat Massachusetts plaatsvond. Dit was niet het geval. Veranderde dominee Price zijn mening? Nee, hij verdedigde zijn gelijk met nog groter kracht!

Doorman schrijft nu ten onrechte het standpunt van de geestelijkheid uit Russell's eerste alinea toe aan Rev. Prince. De tekst van Prince dateert van na de aardbeving en is geen reactie op de uitvinding van de bliksemafleider. Van een persoonlijke aanval op Franklin kan men niet spreken, gezien het geschrift van Prince, die immers Franklin geprezen had. Het "verdedigen van zijn gelijk met nog groter kracht" komt bij Russell helemaal niet aan de orde.

Natuurlijk hadden Russell en Doorman internet niet ter beschikking om even te checken wat zij opschreven. Maar deze filosofen hadden bibliotheken en vakbroeders binnen bereik. Zij hebben slordig gelezen of ze hebben ons gewoon een sappig verhaal willen vertellen zonder zich al te veel om de correctheid te bekommeren. In ieder geval zijn we niet naar behoren geïnformeerd. We constateren dat het verhaal over dominee Prince en de bliksemafleiders door het doorvertellen en opnieuw opschrijven wel leuker is geworden, maar er in waarheidsgetrouwheid niet op vooruit is gegaan. Dat doet mij denken aan een paar dikke boeken met veel verhalen, waarvoor hetzelfde geldt, u weet wel...

De paradox van de vrijheid

Een verklaringsmodel voor het opheffen van het stof/geestdualisme

Fons Tel

'Emanuel Levinas definieert de psyche als het aan ieder gegeven vermogen de band te verbreken met al datgene waarvan hij deel uitmaakt. (...) Deze onafhankelijkheid die ons in staat stelt te spreken en te denken noemt hij atheïsme.'

Alain Finkielkraut,

De wijsheid van de liefde, p. 100.

Sinds ongeveer honderdvijftig jaar hebben wij met de theorie van Darwin een wetenschappelijk verklaringsmodel van de ontwikkeling van het leven

Fons Tel (Haarlem, 1941) is autodidactisch vrijdenker.

waarmee het scheppingsverhaal van de bijbel een folkloristisch verhaal is geworden. Dit model geeft

echter geen verklaring voor het fenomeen bewustzijn of geest. Zolang wij geen wetenschappelijk verklaringsmodel hebben om het dualisme van stof en geest op te heffen, is bewustzijn een duistere zaak. Of je dan wel of niet aanneemt dat de geest van bovennatuurlijke aard is, blijft een geloofszaak voor zowel gelovigen als atheïsten. Wat is de consequentie hiervan? Dat we in ons denken onderworpen blijven aan het determinisme van goddelijke of materiële aard en vrijheid dus een illusie is. We zijn pas echt atheïsten wanneer we de psyche (lees bewustzijn) kunnen definiëren zoals Levinas dat doet. Onze psychische onafhankelijkheid stelt ons dan in staat vrij te denken en te handelen. Om die definitie te kunnen geven, hebben we een verklaringsmodel nodig dat het dualis-

me van stof en geest opheft.

Onderstaand een poging dit model te geven. Op voorhand geef ik toe dat deze verklaring voor alfamensen niet gemakkelijk is, omdat ze enige bèta-kennis veronderstelt. De natuur maakt dit onderscheid echter niet, dus eenvoudiger kan ik het niet maken. (1)

Paradox

'Materie,' schrijft Gerard Elferink in 'De kosmos en wij' (*De Vrijdenker*, nr. 5, juni 2014), 'is door massa ingesloten niets. En aangezien massa tot energie te herleiden is (en omgekeerd), is materie in feite door energie gevangen niets. Energie is immateriële (onstoffelijke) invloed, of anders gezegd, teweegebrenging op afstand.'

Ik kan mij er goed in vinden dat materie 'door energie gevangen niets' is, of nog beter: op niets gerichte energie. Maar dan moet je nog wel iets méér zeggen over materie, wil je niet in een tautologie terechtkomen. Immers, wanneer materie gereduceerd wordt tot invloed, dan moet er wel 'iets' zijn wat beïnvloed wordt wil niet alles 'niets' worden. Dit 'iets' moet van materiële aard zijn, want anders wordt alles immaterieel en zou de materiële werkelijkheid van de natuurwetenschappen (de zogenaamde harde feiten van de empirische waarneming) een illusie of fata morgana zijn. Elferink gaat zelf ook uit van dit materiële 'iets' wanneer hij stelt 'dat, evenals bij de computer, ook de menselijke soft-

ware (het gehele menselijke subject) altijd van hardware afhankelijk is. Ook menselijke software heeft een materiële "drager" nodig.'

Met andere woorden, materie is niet alleen 'beïnvloedend niets' (energie, de software, het bewustzijn, het subject), maar tegelijk ook 'beïnvloedbaar iets' (massa, de hardware, de hersenen, het object). Alle wetenschappen gaan impliciet van dit model van de materie uit, maar kunnen deze tegenstrijdige eenheid van de materie niet kentheoretisch vatten. Met hun empirische stellingname blijven ze gevangen in het cartesische dualisme, dat ook wel het stof/geestdualisme wordt genoemd. Met Kant moeten zij erkennen dat ze in hun waarneming blijven steken in de verschijningsvormen van de dingen, maar het *an sich* ervan niet kennen. Elferink probeert dit dualisme te omzeilen door te verwijzen naar de psychisch-monist

◀ **Gerard Heymans.** Alle zogenaamde stoffelijke verschijningsvormen zijn psychische verschijnselen, stelt Heymans. De vraag luidt dan: maar door wat (of wie) worden deze verschijnselen gedragen? Als het antwoord is: door de psyche, dan wordt de werkelijkheid herleid tot een tautologie. Om uit de paradox van de eenheid van materie en energie te komen, moet de wetenschap wijzen naar het grote kosmische wonder van de Big Bang – een wonder dat van dezelfde metafysische orde is als wat deïsten onder God verstaan.

Bipolaire structuur

Er is bij mijn weten maar één manier om het stof/geestdualisme op te heffen, en wel door het postuleren van de bipolaire structuur van materie. Wat bedoel ik daarmee? In het kort komt het erop neer dat in de atoomkern een voortdurende interactie plaatsvindt tussen gebonden en vrije deeltjes (quanten), die elkaar daarmee in evenwicht houden: de symmetrie van interactie. De energie van de gebonden deeltjes is met andere woorden gericht op een intern vacuümveld van vrije deeltjes en dat geheel wordt een bipolair spanningsveld genoemd. Dit spanningsveld genereert een stralingsveld van negatief geladen deeltjes die we elektronen noemen. Deze elektronen moeten beschouwd worden als de uitstraling van het interne vacuümveld van het nucleaire spanningsveld en zijn daardoor negatief geladen.

Met dit atoommodel, dat ontwikkeld is door de atoomfysicus Hideki Yukawa, kunnen we het dualisme

We hoeven maar te kijken naar de paleisachtige gebouwen in het Vaticaan, of de grote rijkdom die de Kerk van Engeland heeft verzameld, alles bekostigd door arme boeren en arbeiders, om de huichelachtigheid te zien van de organisaties die het afstaan van rijkdom om de armen te helpen verheerlijken.

- Reactie op de Huffington Post UK website op de informatie vermeld onder "Religion is not great..." op pag. 2

tussen stof en geest opheffen. Immers, de op het niets (of vacuüm) gerichte energie binnen het atoom (het nucleaire spanningsveld) noemen we stof of materie, en de naar buiten gerichte energie van elektronen (het nucleaire stralingsveld) noemen we geest of bewustzijn. Met andere woorden, bewustzijn is een functie van materie die bipolair gestructureerd is, namelijk een positieve kern ('iets' of massa) van gebonden energie en een (negatief) vacuüm ('niets') waarmee deze energie interageert. Alle materiële systemen, van atoom tot en met levende organismen, hebben een bipolaire structuur van gebonden energie of massa (positief) die gericht is op een intern vacuüm (negatief). En al deze systemen hebben bewustzijn in de vorm van het bipolaire spanningsveld.

Apoptose

Mijn axioma is dat dit materiële model van de atomaire structuur op ieder materieel systeem toepasbaar is, zowel op kosmisch, geofysisch, biofysisch als op sociaal niveau. Ik ga hier niet in extenso op in, dat heb ik in elders gedaan (zie voetnoot). Wat mij hier van belang lijkt, is hoe de mens als organisch systeem past in de bipolaire structuur van de materie. Want alleen als de mens gedefinieerd kan worden in termen van deze materiële structuur en zijn handelen daaruit begrepen kan worden, hebben we de kloof tussen stof en geest opgeheven.

Voor ieder levend wezen geldt dat het bipolair gestructureerd is, dat wil zeggen dat het bestaat uit een biofysisch spanningsveld met een positieve en een negatieve pool. De positieve pool van dit spanningsveld wordt gevormd door de soortelijke surplusenergie, de negatieve pool bestaat uit wat biologen noemen de apoptose of de (natuurlijke) celdood. Voor niet-biologen kan dit ook anders geformuleerd worden. De positieve pool is de gebonden energie die tot groei en voortplanting leidt en wat we de levensdrift noemen. De negatieve pool is daarentegen het afbraakproces dat uiteindelijk tot de dood van het organisme leidt en dat zich uit in het doodsbesef. Kortom, ieder levend organisme (en dus ook de mens) wordt gevormd door een bipolair spanningsveld waarin de dood de negatieve pool vormt van het leven. Dit wat ik noem biofysische spanningsveld genereert een stralingsveld dat we bewustzijn en bij de mens ook

wel geest noemen. Dit bewustzijn is dus een functie van het biofysische spanningsveld, een functie die zich bij levende wezens in het doodsbesef manifesteert. Ieder levend organisme is zich op enig niveau bewust van eigen sterfelijkheid en heeft dan ook een doodsbesef. Voor de meeste dieren geldt dat dit doodsbesef pas geactualiseerd wordt in een levensbedreigende situatie.

Waarin de mens zich onderscheidt van het dier is dat hij zich bewust is van zijn eigen dood ook zonder deze levensbedreigende situatie. Dit bewustzijn noemen we dan ook zelfbewustzijn: de mens is zich bewust van een zelf dat sterfelijk is.

Het kwetsbare vermogen

De waarde en waardigheid van de mens zijn dan ook gelegen in zijn zelfbewustzijn, omdat dit zelfbewustzijn zijn individuele autonomie vormt.

De paradox van de vrijheid die de mens heeft, is gelegen in het existentiële gegeven dat hij door het bewustzijn van eigen eindigheid nooit met zichzelf samenvalt en juist dit zijn zelf vormt. De antropoloog en filosoof Helmuth Plessner noemde dit de excentrische positionaliteit van de mens. Volgens hem staat de mens tegelijk binnen en buiten zichzelf: je bent en je hebt een lichaam. *De paradox van de menselijke vrijheid is dan ook van materiële aard, omdat hij voortvloeit uit de paradox van de eenheid van materie en energie.* Alleen de mens kan deze vrijheid in zijn gedrag tot uiting brengen, omdat hij zich van zijn eigen eindigheid bewust is.

Aan dit zelfbewustzijn van de

mens hangt echter een prijskaartje, want geen dier is zo kwetsbaar als de mens. In mijn boek noem ik het zelfbewustzijn dan ook het kwetsbare vermogen van de mens. Die kwetsbaarheid uit zich in het historische gegeven dat de mens niet zonder cultuur, en dan vooral niet zonder technische middelen, kan leven. Door zijn kwetsbaarheid voelt hij zich permanent bedreigd in een hem vijandige wereld die hij 'te vuur en te zwaard' moet bestrijden. Deze permanente strijd die het menselijke leven is, voert hij door het negatieve in hemzelf (namelijk zijn dood) naar buiten te projecteren door een vijandbeeld te vormen. Tegelijkertijd heeft de mens een wezenlijk verlangen naar het opheffen van de negatieve pool van zijn biofysische spanningsveld. Want alleen door deze opheffing kan hij zijn eindigheid in een positief gevoel omzetten en het negatieve als vijandbeeld buiten hem plaatsen. Dit verlangen naar een positieve eenheid in het zelf wordt bevredigd middels de religie. Vandaar dat aan iedere cultuur twee componenten ten grondslag liggen: het vijandbeeld, dat de etnische eenheid van een volk vormt, en de godsdienst, die de religieuze eenheid van een volk vormt – de zogeheten etno-religieuze eenheid. Deze eenheid geeft de mens binnen zijn gemeenschap een positief zelfgevoel (identiteit) dat hem beschermt tegen de negatieve invloed van zijn doodsbesef.

Meerwaardevorming

Het toenemen van het kwetsbare vermogen van de mens door de culturele ontwikkeling maakt de mens bewuster van zichzelf als eindig wezen, maar tegelijkertijd meer behoeftig, wat tot meer kennis en techniek leidt. Deze culturele meerwaardevorming is niet specifiek voor de mens, maar eigen aan het evolutieproces van het leven, dat geleid heeft tot de vorming van eencellige naar de vele complexe organismen. Alleen bij de mens is deze meerwaardevorming in een stroomversnelling geraakt en noemen we dit de geschiedenis van de culturen en beschavingen.

Wezenlijk voor de culturele meerwaardevorming is de vorming van een gemeenschappelijk waardestelsel waarin het goede als doel om na te streven duidelijk gedefinieerd is. Want alleen wanneer een gemeenschappelijk doel gesteld wordt kan een gemeenschap (familie, stam, volk, natie) haar energie richten. Zodra men

het gemeenschappelijke doel uit het oog dreigt te verliezen, treden implosieverschijnselen op zoals depressie, anarchie, onderlinge strijd en dergelijke, en is de eenheid in gevaar. Ook het stellen van doelen is dus een materiële (en dus een natuurlijke) zaak, want alleen daarmee kan de collectieve energie gericht worden en tot iets materiëls leiden. Zonder doelstelling implodeert deze vrije energie in de negatieve pool van het biofysische spanningsveld, iets wat voor het levend organisme de dood zou betekenen.

In de moraal of zede wordt dit waardestelsel vastgelegd. Het moreel van een collectief wordt dan ook bepaald door het vertrouwen in de kracht en de waarde van de gemeenschappelijke doelstelling.

Het is hier niet de plaats dit alles verder uit te werken. Ook dat heb ik elders gedaan (zie voetnoot). Wat mij nog wel belangrijk lijkt is erop te wijzen dat de cultuur (en dus ook de moraal) van de mens een puur materieel gegeven is dat volledig te definiëren valt binnen het kentheoretisch kader van wat wij onder materie ver-

staan. Met het hier gegeven verklaringsmodel van de materie als bipolair spanningsveld dat een stralingsveld genereert, is de paradox van het stof/geestdualisme of het dualisme van natuur en cultuur opgeheven in de paradox van de menselijke vrijheid. Deze vrijheid (die dus ook van materiële aard is) maakt het mogelijk dat het individu vrij kan kiezen voor een gemeenschappelijk doel en daar dan ook verantwoordelijk voor gesteld kan worden. Deze individuele vrijheid is de basis van ieder gemeenschappelijk waardestelsel dat de menselijke waardigheid centraal stelt.

Conclusies

Met het verklaringsmodel van de bipolariteit van de materie wordt het bewustzijn een functie van de materie en is daarmee het stof/geestdualisme opgeheven.

De vrijheid van de mens is gelegen in het existentieel gegeven dat hij nooit met zichzelf samenvalt. Deze vrijheid is de bron van de moraal.

Met dit verklaringsmodel heeft 'de onafhankelijkheid van de psyche' (Levinas) een wetenschappelijke basis en kunnen we ons met recht atheïsten of beter vrijdenkers noemen.

Noot

Dit artikel is een resumé van mijn boek *Het kwetsbare vermogen. Een verkenning naar de werkelijkheid van het zelf*. Wie belangstelling heeft voor een uitvoeriger uiteenzetting van dit verklaringsmodel kan zich nader oriënteren op mijn website: www.fonstel.nl. Het boek is verkrijgbaar via www.bol.com.

Uiteindelijk is er één punt geweest waarop voor mij het kwartje viel. Dat was in het jaar 2000. Ik bedacht, we zeggen altijd dat het christelijk geloof geënt is op de God van Israël. Maar waar komt die dan vandaan? Toen zag ik ineens, die komt natuurlijk ook niet uit de lucht vallen. Toen wist ik: eerst waren er mensen, daarna pas religie en goden en God. Toen was het gebeurd.

– Harry Kuitert, theoloog, 90 jr.,
interview Trouw 15-11-2014

Waarom gaat het met de kerken nou toch zo slecht? Dat komt door de leer van de kerk. Die kerkelijke leer houdt in dat de kerk zichzelf als spreekbuis van boven presenteert, en met die zelfinterpretatie haar gezag over de zielen legitimeert. Zo beroven kerkelijke ambtsdragers de gelovigen bewust of onbewust van hun vrijheid om zelf te kiezen. Maar daarmee zijn de kerken bezig hun eigen graf te graven. Sinds de Verlichting blijken de mensen zich prima zonder kerk te kunnen redden."

– Harry Kuitert, theoloog, 90 jr.,
interview Trouw 15-11-2014

Denk aan al die profeten in de kerk die in de zestiger jaren het nihilisme zagen aankomen als het christendom zou worden verlaten. Dan krijg je cultuurchristendom, zeiden ze, en dat zou uitlopen in barbarisme, in nihilisme. Onzin. Allerlei christelijke waarden zitten al lang in onze Europese cultuur. Ach welnee, de wereld gaat niet ten onder als de kerk er niet is. Mensen hebben tot nog toe altijd betekenis verleend aan een wereld die uit zichzelf geen betekenis meebracht. Alleen: we moeten het zelf doen. Er is niemand anders die het voor ons doet."

– Harry Kuitert, theoloog, 90 jr.,
interview Trouw 15-11-2014

WERELDS NIEUWS

Hare Krishna op straat?

Het Hare Krishna Genootschap in Amsterdam moet volgend jaar zijn onderkomen ontruimen. Naar het schijnt staan eigenaren van leegstaande panden niet te springen om met het genootschap in zee te gaan. Daarom heeft de organisatie de gemeente gevraagd om een nieuw onderkomen in de binnenstad. Wethouder Eric van der Burg heeft daarop in een brief laten weten dat hij te maken heeft met de **scheiding tussen kerk en staat** en dat de gemeente dus niet voor een nieuwe tempel kan zorgen of kan bemiddelen bij het zoeken daarnaar.

Ontleend aan Het Parool van 8-11-2014

VAN DE REDACTIE

In het vorige nummer heeft u ongetwijfeld de gebruikelijke column van Hans Louis Koekoek gemist. Tot onze spijt moeten wij u berichten dat het gezichtsvermogen van Hans Louis, die 80 jaar is, zo verslechterd is dat hij zijn gewaardeerde bijdragen aan De Vrijdenker niet meer kan leveren. Graag danken wij hem heel hartelijk voor zijn werk van de afgelopen jaren en wensen wij hem veel sterkte toe. Op pag. 29 vindt u een herdruk van de oudste tekst van Hans Louis Koekoek die wij digitaal beschikbaar hebben.

Jeroen Brouwers – Het hout

Atlas, 283 pagina's

Enno Nuy

Jeroen Brouwers bewonder ik vooral om zijn stilistische rijkdom en de polemieken, beide in de eigentijdse Nederlandse literatuur ongeëvenaard. Met uitzondering van Geheime Kamers vond ik de romans van Brouwers van een minder hoog niveau, zij het nog steeds meer dan genietbaar vanwege zijn onnavolgbaar mooie stijl. Het hout is nu verschenen en wordt wederom gepresenteerd als Brouwers vermoedelijk laatste roman. Gelukkig is dat eerder gebeurd en hoeven we niet te vrezen dat de romancier Jeroen Brouwers ▼ daadwerkelijk uitgeschreven is.

Wie een roman als *Het hout* kan schrijven, mag er het zwijgen niet toe doen. Want dit is waarachtig een magistrale roman waarin Brouwers een naargeestige en indringende geschiedenis combineert met een vlammende polemiek tegen het instituut in welks naam talloze wan- en misdaden werden en worden begaan.

De wereld die Brouwers beschrijft, een door Franciscaner broeders bestierd jongensinternaat begin jaren vijftig, is mij bepaald niet onbekend en de kille, benepen sfeer die hij optekent is wat mij betreft buitengewoon treffend, de werkelijkheid van toen wel heel dicht benaderend.

De wereldvreemdheid van de kloosterlingen, hun in beton gegoten moraal, het elkaar verlinken, hun schijnheilige biechten, hun geestelijke starheid, het volstreckte onvermogen tot mentale flexibiliteit, laat staan tot vriendelijkheid of vriendschap, hun seksuele obsessies en het daaruit voortvloeiende misbruik van aan hun wellust overgeleverde leerlingen, ik heb het allemaal meegemaakt, zeven eindeloze jaren lang. Zoals Jeroen Brouwers *Het hout* schreef, zo heb ik zelf met uitzondering van het seksueel misbruik (dat ik wel degelijk heb gezien) die zeven jaren ervaren.

Hoofdpersoon is de lekenbroeder Bonaventura die zich ten tijde van een afschuwelijk voorval van seksueel misbruik door het Duitse schoolhoofd (het internaat was gevestigd in Limburg op de grens met onze oosterburen en de Nederlandse Franciscaner orde was daar kennelijk een alliantie aangegaan met de Duitse confraters) als een lafaard lijkt op te stellen. Hij vindt geen weg om de wandaden waar hij prak-

tisch getuige van is aan de kaak te stellen of te verijdelen. Hij kan zich er slechts van distantiëren en zich zo kame-raadschappelijk naar de leerlingen blijven opstellen als in die tijden maar enigszins mogelijk was.

Enno Nuy (Aerdts, 1950) is ondernemer en oud-hoofd-redacteur van De Vrijdenker

Tegen het einde van de roman lijkt zijn Duitse tegenstander erin te slagen de rollen om te draaien en hem, Bonaventura, te laten verdenken van ongepast gedrag jegens leerlingen maar dan volgt de apotheose waarin de lekenbroeder op een prachtige manier kleur bekent. Bij verschillende recensenten lees ik dat hij daarmee wel zijn leerlingen in steek laat maar we moeten daarbij bedenken dat het een illusie is te veronderstellen dat een lekenbroeder in staat zou zijn geweest met succes zo'n pervers instituut van seksueel misbruik te ontmaskeren en ontmantelen. Het misbruik is dus doorgegaan en inmiddels zijn we vele onderzoeken verder en is ook op parlementair niveau onthuld hoe weerzinwekkend de werkelijkheid in die jaren zijn kon.

Brouwers heeft daar een indringend en prachtig boek over geschreven en meteen de kans waargenomen om ook de oorlog en de houding van de katholieke kerk ten opzichte van de nazi's te hekelen. En *en passant* ook de door hem in vele polemieken ontmaskerde professor in de literatuur Jaap Goedegebuure nog eens aan de kaak te stellen. Heerlijk, zulke kleine speldenprikjes en wat een genot om de polemist Jeroen Brouwers hier als romancier zijn gang te zien gaan.

Heel bijzonder is de door Brouwers gehanteerde stijl waarbij hij zijn personages bij voortduring grammaticaal onaffe zinnen laat denken en uitspreken. Het is de taal die we vermoedelijk allemaal veel vaker bezigen dan we ons realiseren, spreektaal die ook bij hen die de syntaxis goed hebben geleerd nog wel eens wil ontsporen. De meesten van de personages uit deze roman zijn gespeend van iedere vorm van empathie of goedardigheid maar door hen spreektaal te laten bezigen kom je hen wel heel dicht op de huid. Meesterlijk hoe Brouwers erin slaagt een zo afschuwelijke wereld te schilderen en in weerwil van de zwaarbeladenheid van het onderwerp tegelijkertijd, ondanks het polemische karakter, toch ook geestig te blijven, juist door zijn onnavolgbaar krachtige en fraaie formuleringen of door een bijna slapstickachtige anekdote te beschrijven waarin het kruis compleet met Jezus en al naar beneden dondert. Regelmatig biedt hij zijn personages vluchtwegen aan, het hoeft niet te gaan zoals het gaat, maar ook de schrijver spreekt tegen dovemansoren. Het instituut staat en wijkt of wankelt niet. De kloosterlingen hebben al hun persoonlijke bezittingen tot en met hun eigen naam en hun paspoort ingeleverd, hebben een poepbruine pij om het naakte lijf gegord en zijn met hun identiteit ook hun ziel kwijtgeraakt.

En er gebeurt nog veel meer in deze prachtige roman. Laat de kans om een schitterend boek te lezen u niet ontglippen. En dat Jeroen Brouwers zijn gedwongen vertrek uit Zutendaal zonder kleerscheuren mag overleven om nog veel meer van dit soort prachtigs te schrijven!

Is dit onderwijs?

Pessimistische gedachten over beschaving en onderwijs

Johan Goossens, *Wie heeft er wel een boek bij zich?*, Thomas Rap, Amsterdam, 2014, 169 pgs.

Floris van den Berg (pag. 11)

Veel heb ik gelachen, vaak vol ongelooft en vertwijfeling toen ik het boek las, *Wie heeft er wel een boek bij zich? Een jaar lang leraar op een ROC*, over de ervaringen van Johan Goossens als docent Nederlands op een ROC (Regionaal Opleidings Centrum) in Amsterdam. Goossens (1982) is Neerlandicus en cabaretier en als docent op een ROC een vreemde eend in de bijt van het lerarencorps.

“Terwijl ik naar de docentenkamer loop, weet ik weer wat het verschil is tussen lesgeven en optreden. Het theaterpubliek heeft er doorgaans zin in plaats van tegenzin. Het wordt zelden brutaal, laat elkaar in principe met rust en gaat nooit met stoelen smijten. In een lessituatie zijn deze opties er wel. Als leraar moet je veel meer kunnen incasseren.” (p. 150) “Vijf voor negen. Het moment van de waarheid. Door de smalle gangen loop ik met een plastic bekertje koffie tussen sjokkende jongeren. Aan de wand hangt een poster van een mobiele telefoon met de tekst: ‘De docent wil jou iets vertellen! Ga dus niet zitten bellen!’ Ik passeer de lawaaiige hal, waar leerlingen in donkere winterjassen een voor een binnenkomen door de beveiligingshekjes. Ik kijk naar de bontkraagjes en petten. De gouden riemen en gouden kettingen. Gouden tanden. [...] Met meer koffie op mijn hand dan in mijn bekertje kom ik aan bij lokaal 211. De deur is dicht. Aan de andere kant hoor ik stemmen. Geschreeuw. Ik hoor meubilair. Ik pak de deurelink vast en haal diep adem. Hier gaat ie dan...”

(p. 8-9). ‘Hoe krijg je een klas stil?’; daar schrijft Goossens over. Het is een vraag die veel leraren nachtmerries en frisse van angstzweet onder de oksels bezorgt. Ik ben zelf docent, op de universiteit. Wat een verademing en wat een zegen om volwassenen en geen pubers les te geven, en les te geven aan mensen die er heel bewust zelf voor gekozen hebben! De studenten zijn stil wanneer ik begin en houden zich dan het hele college stil, of stellen een vraag (of ze zitten te facebooken, maar daar heb ik geen last van en aangezien het volwassenen zijn is het hun eigen verantwoordelijk of ze wel of niet opletten). Op het ROC

heeft de leraar ook een coachende functie: leerlingen stil krijgen, fatsoen bijbrengen, telefoons uit en van tafels, petjes af, jassen uit, boeken meenemen, huiswerk controleren, orde houden, ouder gesprekken. Lezend in de vaak hilarische verhalen over wanordelijkheden in de klas, hondsbrutale leerlingen, keten, onwil, onverschilligheid en indringende maatschappelijke problemen – zoals huiselijk geweld of de student die een pistool mee in de klas brengt – ben ik blij dat ik het geluk heb om op een universiteit te doceren. Mijn studenten behandelen mij met enig respect: ze spreken mij vrijwillig met ‘u’ aan, stellen beleefde vragen, zijn geïnteresseerd en gemotiveerd, tonen enig onzorg voor mijn kennisvoorsprong, mijn uitleg en zelfs mijn opinie. Zo niet op het ROC, blijkens de columns van Goossens. De leerlingen hebben een overschatting van zichzelf, van wat zij kunnen, van wat hun opinies zijn. Goossens verhaalt komisch dat de leerlingen een stage moeten doen en dat ze een totaal onrealistisch beeld hebben van wat werk inhoudt, en dan vooral werk op hun niveau, en hoeveel ze gaan verdienen. “Mijn leerlingen hebben niet altijd een realistisch beeld van de werkelijkheid. *To put it mildly*. Hun idee van een baan is volgens mij dat je thuis met een limousine wordt opgehaald om een halve dag in een prettig verlichte ruimte vriendelijke klanten te woord te staan. De stage is hun eerste confrontatie met het feit dat de echte wereld niet om hun tere zieltjes is heen gebouwd.” (p. 161) Het ROC in Am-

sterdam is een multiculturele smeltkroes van de onderkant van de samenleving. Goossens boek doet mij denken aan Theodore Dalrymple's boek *Life at the Bottom* (2003). Een groot verschil is de politieke insteek van beiden. Goossens lijkt sociaal liberaal, wellicht links, ingesteld. Hij zet zich vol enthousiasme in om de scholieren te verheffen. Dalrymple is een rechts conservatief. Ook hij zette zich als psychiater in voor de onderklasse, maar Dalrymple is cynisch, of cynisch geworden. Dalrymple gelooft niet dat het gemakkelijk zal lukken de onderklasse te civiliseren, hij meent zelfs dat de mentaliteit en ‘cultuur’ van de onderklasse zich uitbreidt over de samenleving als geheel. Bij Goossens geen theorie of beschouwing. Goossens, die zelf uit een middenklasse gezin komt uit Brabant, verhaalt over zijn wederwaardigheden op het ROC, die eerder als columns in *het Parool* zijn gepubliceerd. Toch worden de vooroordelen over lastige en brutale Marokkanen, Antillianen en andere allochtonen eerder bevestigd dan ontkracht. En dat terwijl Goossens in een column vertelt over zijn deelname aan een anti-Wilders demonstratie en dat hij zelfs aangifte doet tegen Wilders voor discriminatie. Gek genoeg zouden Wilders en de PVV het boek van Goossens kunnen gebruiken als onderbouwing van hun kritiek op de islam en Marokkanen: hoge criminaliteit, weinig aangepast, geen acceptatie van homoseksualiteit, uithuwelijking... Criminaliteit is niet abstract en ver weg voor veel leerlingen. De bevoegenheid van Goossens als docent die zijn leerlingen wil helpen en soms in zijn goedheid wordt misbruikt, doet mij enigszins denken aan de naïeve linkse maatschappelijk werker uit de film *Flodder* over het probleemgezin familie Flodder die steeds maar weer nieuwe kansen krijgt.

Als leraar moet Goossens hard buffelen, niet alleen veel lessen draaien, absenties bijhouden, maar ook nog vergaderen en oudergesprekken houden. Als ik spreek met een leraar durf ik nauwelijks te zeggen dat ik het druk vind als ik 5 uur (van 45 minuten) college geef per week... Natuurlijk, ik doe meer dan college geven (onderzoek), en ik moet de opdrachten van de studenten nakijken en colleges vergen veel voorbereidingstijd, maar toch, het is heel anders dan 30 lessen per week. Ook hoeft ik niet met de ouders van de studenten te spreken, noch ben ik mentor. Wrang vind ik het dat de salariering ongelijk is: terwijl ik

een baan heb als universitair docent met een prima salaris, verdient een leraar op een ROC aanzienlijk minder. Overspannenheid, burn out en ziekteverzuim is dan ook hoog onder ROC leraren. Ik heb nooit begrepen waarom dat verschil in inkomen er is. Stel dat je bij een ROC veel meer zou verdienen en op de universiteit veel minder, dan nog zou ik mijn baan niet willen verruilen. Ik ben ervoor om de salarissen van alle leraren, onderwijzers, docenten en professoren veel meer te egaliseren.

Hoe komt het dat er zo weinig beschaving, fatsoen en respect is bij de onderklasse van de samenleving? De school zou een beschavende functie moeten hebben. Op school zou democratisch burgerschap bijgebracht moeten worden, maar helaas, zo lijkt het, als de situatie thuis niet best is, dan maakt school weinig kans om beschaving bij te brengen. Het bediscussiëren en accepteren van homoseksualiteit is problematisch, bijvoorbeeld. Het is ook onbegrijpelijk dat leerlingen van islamitische komaf naar Syrië afreizen om zich bij IS aan te sluiten. Niet dat daarvan in het boek van Goossens sprake is, maar in Nederland gebeurt het wel. Dat betekent dat het schoolstelsel faalt om besef van democratisch burgerschap bij te brengen.

Wie het boek snel leest kan haast over het hoofd zien dat het een boek met een gruwelijke boodschap is: verdwenen meisjes. De opdracht in het boek luidt: 'Voor Ayada, Kadisha en alle meisjes die verdwijnen'. Het zijn meisjes die worden uitgehuwelijkt; meisjes met islamitische ouders. Geen haan die naar hen kraait. Hoe kan het dat er in Nederland, Nederlandse meisjes – want dat zijn het – gewoon verdwijnen, wetende dat hen waarschijnlijk een gruwelijke toekomst wacht. Nederland faalt hier enorm.

Bevrijding van paradoxen

Een reactie op Fons Tel

René van Elst

Op pagina 18 van deze Vrijdenker vindt u het artikel "De paradox van de vrijheid" van Fons Tel, waarin hij reageert op twee stukken van Gerhard Elferink. Gemakshalve duid ik de schrijver hier verder aan met Fons. Als redactielid heb ik van zijn bijdrage aan ons blad eerder kennis kunnen nemen dan u als lezer en ik maak daar 'misbruik' van door nu al op het stuk te reageren met opmerkingen en eigen stellingen. Ik beperk me hierbij tot passages uit zo ongeveer de eerste helft van het artikel.

Begrippen

Onze humanosoof Frans Couwenbergh heeft gelijk dat het kunnen benoemen van dingen een heel belangrijk aspect is van ons mens-zijn. Wat wel eens problemen oplevert, is dat mensen ook namen geven aan ongrijpbare zaken en die dan zo'n beetje als zelfstandig bestaande dingen of zelfs personen gaan beschouwen. Ik noem als voorbeelden de volgende begrippen, telkens met mijn eigen 'simplistische', deels sociologisch getinte, omschrijving ervan:

- **het goede:** is gewenst/gewaardeerd/constructief gedrag;
- **het kwaad** ►: is schadelijk of ongewenst gedrag;
- **(de) moraal:** is de in een bepaalde gemeenschap geaccepteerde verzameling van oordelen over wat goed en kwaad is.
- **(de) geest:** is nuchter beschouwd niets anders dan de informatieverwerking in ons (centrale) zenuwstelsel.

Dit zijn concepten (het Engels heeft hier de veelzeggende term *constructs* voor), geen zelfstandig bestaande dingen of entiteiten. Ik geef deze omschrijvingen hier om alvast duidelijk te maken hoe ik denk over de begrippen moraal en geest, die verderop aan de orde komen.

Materie en bewustzijn

Ik zal passages uit het artikel van Fons (deels verkort) weergeven in cursief schrift en daarop mijn commentaar geven.

Fons: Om uit de paradox van de eenheid van materie en energie te komen, moet de wetenschap wijzen naar het grote kosmische wonder van de Big Bang – een wonder dat van dezelfde metafysische orde is als wat deïsten onder God verstaan.

Er bestaat geen paradox van de eenheid van materie en energie, en daar heb je ook zeker het "wonder" van de Big Bang niet voor nodig. Die eenheid is namelijk al meer dan 100 jaar geleden door Einstein in de beroemde formule $E=mc^2$ uitgedrukt en is met atoomexplosies maar al te vaak bevestigd. Dat het voor ons moeilijk te bevatten is dat materie tevens energie is, is iets anders dan een paradox.

Dat zoiets als een oerknal moet hebben plaatsgevonden is af te leiden uit met name de waarneembare uitdijing van het heelal. Het is een theorie, maar metafysica komt er niet aan te pas.

Fons: ... materie is niet alleen "beïnvloedend niets" ... maar tegelijk ook "beïnvloedbaar iets" ... Alle wetenschappen gaan impliciet van dit model van de materie uit, maar kunnen deze tegenstrijdige eenheid van de materie niet kentheoretisch vatten.

Dat materie veel lege ruimte ('niets') bevat – dat is wat Gerhard Elferink bedoelde – betekent niet dat men materie als "beïnvloedend niets" kan beschouwen, wat trouwens een logisch inconsistent en betekenisloos begrip is.

Wetenschappen die van "beïnvloedend niets" en tegelijk "beïnvloedbaar

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker

iets" als model van de materie uitgaan zijn mij niet bekend.

Fons: Het Cartesiaanse stof/geest-dualisme kan worden opgeheven door het postuleren van de bipolaire structuur van materie volgens het atoommodel van Hideki Yukawa. We moeten dan de op het niets gerichte energie binnen het atoom materie noemen en de naar buiten gerichte energie van elektronen geest of bewustzijn noemen.

Het atoommodel van de overigens verdienstelijke natuurkundige Yukawa heeft volgens mij geen school gemaakt, maar ik denk dat hij hoe dan ook vreemd zou opkijken van wat Fons aan zijn model vastknoopt.

Ik heb het al gehad over het namen geven aan dingen. In de bovenstaande tekst ziet u dat aan dingen naar willekeur namen worden gegeven, kennelijk met de bedoeling om vervolgens een verband te leggen met andere dingen die die namen dragen. Als we, zoals Fons, de energie van elektronen 'bewustzijn' noemen en dat als de basis zien van bewustzijn in alles (zie hierna), dan is dat vergelijkbaar met chemische stoffen 'levend' noemen en daarmee verklaren dat het leven uit chemische stoffen kon ontstaan. Het doet denken aan Teilhard de Chardin, die aan materie een slapend bewustzijn toeschreef. Naar willekeur dingen een naam geven is geen wetenschap en eigenschappen van hoger georganiseerde systemen toekennen aan lager georganiseerde ook niet.

Fons: Alle materiële systemen hebben bewustzijn in de vorm van het stralingsveld dat een functie is van het bipolaire spanningsveld ieder organisme wordt gevormd door zo'n spanningsveld waarin de dood de negatieve pool vormt van het leven dit spanningsveld genereert een stralingsveld dat we bewustzijn en bij de mens ook wel geest noemen.

In de theorie van Fons is geen enkele relatie te bespeuren met algemeen aanvaarde natuurkundige, fysiologische, biochemische of psychologische inzichten.

Ik stel hiertegenover dat geest of bewustzijn bestaat of zich afspeelt op het niveau van levende materie, van zenuwcellen en neuronen die signalen genereren, geleiden en ontvangen; niet op het niveau van atomen. Maar "bewustzijn/geest als een stralingsveld, gegenereerd door een spanningsveld met de dood als negatieve pool van het leven".... wat moet ik daarover zeggen? Mijn indruk is dat Fons op een pseudowetenschappelijk dwaalspoor is geraakt. Het is betekenisloze poëzie; het is weinig anders dan de idee van de ziel, voorzien van een quasi-wetenschappelijke omschrijving.

Wat is bewustzijn dan wel? Het is een ervaring die niet zo moeilijk of nog moeilijker te beschrijven is als het zien van de kleur rood. Een verschil is, dat over de rood-ervaring zintuigfysiologisch en zintuigpsychologisch veel zinnigs te zeggen is, maar over de ik-ervaring (nog) niet. Waar(-in) schuilt dat "ik" eigenlijk en hoe kan het dingen ervaren? Als ik het antwoord wist, had ik nu, als een soort Piketty, de wereld aan mijn voeten.

Ik ga er in ieder geval van uit, zoals gezegd, dat de geest het totaal is van informatieverwerking in het (cen-

trale) zenuwstelsel. Vervolgens beweer ik dat het zelfbewustzijn een product is van die informatieverwerking en dat het (op een niet onder woorden te brengen manier) tegelijk ook die informatieverwerking is. Essentieel voor het "ik" is – in mijn naturalistische visie – informatieverwerking over je eigen denken en waarnemen, dus over je eigen informatieverwerking. Ik geef toe dat daarmee de kern van de *ervaring* nog niet geraakt is; ik ben daar nog niet over uitgedacht...

Iemand als Douglas Hofstadter zit mijns inziens in ieder geval op een beter spoor dan Fons; hij schrijft (in "*I am a strange loop*") dat we niet worden geboren met een "ik"; het "ik" neemt geleidelijk vorm aan terwijl de ervaring ons dichte web van actieve symbolen tot een zo rijk en complex weefsel maakt dat er iets als terugkoppelingslus (*loop*) begint te ontstaan. Het "ik" is een soort lopend verhaal, gebaseerd op informatie die binnenkomt en het vermogen om verhalen over zichzelf uit die gegevens te construeren.

Fons: Dit menselijk bewustzijn van eigen sterfelijkheid noemen we zelfbewustzijn: de mens is zich bewust van een zelf dat sterfelijk is.

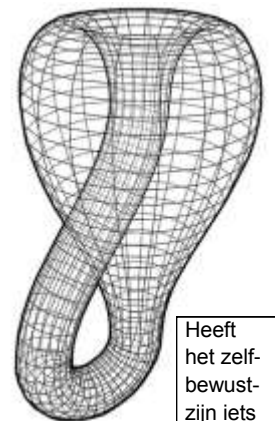
Uit het besef van mijn sterfelijkheid is mijn "ik" niet te verklaren; waarom zou ik geen "ik" kunnen hebben als ik wist of dacht onsterfelijk te zijn? Moet ik niet juist al een "ik" hebben om mijn sterfelijkheid te beseffen?

Fons:

..... onze cultuur en moraal moeten in de materie gegrond zijn als we geen aparte geestelijke werkelijkheid willen aannemen atheïsten hebben geen grond waarop de moraal gebaseerd kan worden, zolang zij het dualisme tussen geest en stof, of cultuur en natuur, niet hebben opgeheven ik voel me verplicht om dat dualisme op te heffen, zodat de moraal gegrond kan worden in de natuur.

Uit mijn voorgaande opmerkingen/stellingen moge duidelijk zijn dat ik in deze stellingen van Fons geen heil zie. Ik stel daar tegenover:

- Er is geen dualisme cultuur/natuur en onze moraal als complex van waarden en normen hoeft helemaal niet in de materie gegrond te worden. Alleen 'gronding' in de natuur is zinnig, voorzover het gaat om het leggen van verbanden tussen ons gedrag en • onze leefomstandigheden, • onze aard als sociale zoogdieren, • het gedrag van andere dieren en • het gedrag en de leefsituatie – voorzover bekend – van onze verre voorouders.
- Het dualisme tussen geest en stof is – net als de ziel – een achterhaalde fictie; er is materie/energie en patronen daarin kunnen fungeren als informatie; geest is de informatieverwerkingsfunctie van levende materie met een hoge 'organisatiegraad'.
- Moraal heeft alles te maken met belangen en angsten, tradities en afspraken, sym- en antipathieën, ratio en geloof, kennis en onwetendheid, macht en onderworpenheid; niets met atoommodellen.

Heeft het zelfbewustzijn iets weg van een 'fles van Klein'?

Pijn van planten

Naar een herbofiele ethiek

Anton van Hooff

Altijd voel ik mij schuldig als ik een prachtig worteltje tussen mijn tanden vermorzel. En die wrede snee waarmee die krop sla in zijn bloei is gefnuikt, bezorgt me menige slapeloze nacht. Mijn menselijk geweten knaagt nu eenmaal meer dan dat van het konijn dat zonder scrupules een blad opvreut.

Ja, mijn geweten is zeer ruim; bij mij houdt de ethische cirkel niet op bij dieren. Meewarig kijk ik naar medemensen die zich niet kunnen inleven in het lijden van de plant. Zo beweerden hengelaars vroeger ook dat vissen niets voelden van het haakje door hun bek. En nog steeds houden Joden vol dat jongensbaby's van acht dagen niets voelen van de amputatie van hun voorhuid, omdat ze nog niet kunnen denken. Volstrekt achterlijk natuurlijk. Even onnozel zijn in de ogen van het vegavolk de vleeseters die in hun nietsontziende consumptiedrang mededieren vermoorden. Zien ze dan niet dat de ganse mensheid afgrijpselijke *herbocide* bedrijft? Kom me niet aan met het praatje dat planten geen gevoel hebben. Wat ik allang vermoedde, wordt bevestigd in de wetenschapsbijlage van NRC-

WEEKEND van 15/16 november. In het artikel 'Luister! De wortel spreekt' wordt verslag gedaan van de bevindingen van de planten-neuroloog ◀ **Stefano Mancuso** in Florence. Hij heeft bewijzen geleverd dat plan-

ten doelmatig reageren op prikkels van buiten. En hiermee zijn niet de chemische stoffen bedoeld waarmee planten communiceren of die ze als afweerstoffen ontwikkelen. Het gaat om geluiden. Zo gingen de wortels van maïsplantjes groeien in de richting van elektrische signalen van dezelfde

frequentie als hun zenuwcellen uitzenden. Volgens Mancuso hebben planten zintuigen, cognitie en intelligentie in een vorm die wij ons in ons antropocentrisme niet goed kunnen voorstellen. Mancuso is het wel niet eens met de biologen die menen dat planten pijn voelen, maar hij komt nog wel tot beter inzicht. Zijn argument is dat pijnbeleving geen zin heeft voor planten; ze kunnen bij lijden immers niet wegrekken. Tja, maar er zijn ook dieren die vastzitten. Trouwens ook in andere opzichten is het verschil tussen planten en dieren vaag. Mijn ethische cirkel die consequent heel het leven omvat, maakt dat ik me bij elke hap van welk levend wezen ook zondig voel. Is er anorganisch voedsel? Ach, dat lost ook niets op; heeft Teilhard de Chardin al niet beweerd dat stenen ook een ziel hebben? Dus maar versterven omwille van de zielenrust?

In ernst: mijn leven gaat hoe dan ook ten koste van ander leven. Natuurlijk mag die *struggle for life* wel een beetje menswaardig gevoerd worden: de mens blijft echter altijd middelpunt en horizon van het ethisch systeem. Alleen in overdrachtelijke zin kan men spreken van dierenrechten, terwijl men eigenlijk bedoelt dat de mens zichzelf recht moet doen door omzichtig om te gaan met de natuur. Waar we in ons beperkte menselijke inlevingsvermogen pijn bij andere levende wezens herkennen, moeten we die beperken, in het bijzonder in slachthuizen. En natuurlijk zijn er goede gezondheids- en milieuredenen om de vleesconsumptie te beperken. In mijn ouderlijk huis kwamen er alleen zondags karbonaadjes op tafel en een keer tussen door in de week gehaktballen of uitgebakken spek. Als de andere gezinsleden elders verblijven, leef ik tegenwoordig wel eens enkele dagen vegetarisch. Maar bij al die vleesvervangers verzucht ik telkens: 'Niet gek, althans voor vegetarisch spul.'

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

Philipp Blom – Alleen de wolken

De Bezige Bij, 508 pagina's

Enno Nuy

Er zijn er die oorlog beschouwen als een uitgelezen instrument om een nieuwe orde te bewerkstelligen. Ook Ernst Jünger huldigde die gedachte waarbij zij opgemerkt dat hij dat vooral bedoelde in de zin van een klassieke oorlog waarbij de soldaten man tegen man vochten met handwapens. Voor de moderne oorlog, de Materialschlacht, gold dat klassieke adagium niet langer. Je kunt je ook in gemoede afvragen of de beide wereldoorlogen uit de vorige eeuw zo'n nieuwe orde

daadwerkelijk hebben kunnen creëren, afdwingen. Er is niets dat daarop wijst.

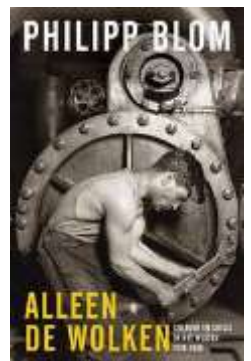
De historicus Philipp Blom (hij schreef met *De duizelingwekkende jaren* een prachtig boek over de aanloop naar de Grote Oorlog) betoogt in zijn *Alleen de wolken, cultuur en crisis in het westen 1918 – 1938* dat de grote veranderingen die na de Eerste Wereldoorlog zichtbaar werden reeds ver voor aanvang van dat drama in gang

waren gezet. De mechanisering, de massaproductie, de verstedelijking, de amusementsindustrie, de groeiende welvaart, de welvaartsziekten, de vrijetijdsbesteding, ze waren er allemaal al toen de oorlog uitbrak.

Voor dat deel van de mannelijke bevolking dat in de oorlog een mogelijkheid zag om hun mannelijkheid op te poetsen gold dat de krijg met een onverholen enthousiasme werd begroet. Maar er waren er velen die daar heel anders over dachten, zoals arbeiders die hun gezin in armoede achter moesten

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofredacteur van De Vrijdenker

Philipp Blom

laten en tijdens de oorlogshandelingen niet voor hun achterban konden zorgen en de boeren die hun land niet meer konden bewerken. En toen die oorlog ook nog eens niet op het slagveld werd beëindigd maar door uitputting van alle legers smoorde in bloeddoor-drenkte grond, toen de soldaten ongekende trauma's hadden opgelopen omdat ze niet tegenover vijandelijke soldaten kwamen te staan maar geconfronteerd werden met helse machines, ja toen was vrijwel iedereen ontgoocheld, voelde iedere betrokkene zich misleid en misbruikt.

Ernst Jünger schreef hierover: “*De heerschappij van de machine over de mens, van de dienaar over de meester, wordt duidelijk, en de diepgaande tweedracht die al in vreedstijd verstrend werkte op de economische en maatschappelijke orde laat nu zijn dodelijke gezicht zien. Een materialistische generatie manifesteert zich en de technologie behaalt een bloedige triomf*”.

Geen dictatuur is ooit voorstander geweest van Jazz, zegt Blom en vervolgt: “*dicht tegen elkaar aan dansen is misschien wel de beste remedie tegen ideologie*”. Maar de dictators van die tijd beloofden een nieuw Jerusalem of een nieuw Rome en kijkend naar alle onrust tijdens het interbellum merkt Blom op dat het bepaald niet raar is om de periode 1914 tot 1945 te kenschetsen als de Tweede Dertigjarige Oorlog. En ook kan men stellen dat de Tweede Wereldoorlog een voortzetting van de Eerste was. Deschamel, aanstaand Frans president, merkte na het tekenen van de Vrede van Versailles op: “*We hebben net voor de tweede wereldoor-*

log getekend”!

In *Shellshock* beschrijft Blom de onwaarschijnlijke impact van de Grote Oorlog, een impact die alleen kan worden uitgedrukt in negatieve kosten. De helft van de gesneuvelde in deze oorlog heeft nooit een vijand gezien maar stierf door granaatvuur van de artillerie. Tienduizend jonge mannen die aan Oxford en Cambridge hadden gestudeerd keerden nooit weer terug, waarmee de natie zichzelf beroofde van haar meest kostbare kapitaal, the lost generation. Het sterftecijfer onder deze studenten bedroeg een op vijf, terwijl het nationaal gemiddelde een op acht bedroeg, een opmerkelijk en aanzienlijk verschil. En tot overmaat van ramp werd de wereld aan het einde van de oorlog ook nog eens overspoeld door de Spaanse Griep waarbij drie procent van de wereldbevolking om het leven kwam. Alleen in Frankrijk al vierhonderdduizend slachtoffers.

Maar een van de allergrootste problemen die uit de oorlog voortvloeiden was wel het gevoel van onthechting en verraad bij al die miljoenen mannen die vergeefs ten oorlog waren gestuurd. En die mannen kregen bepaald niet het onthaal dat ze verwacht of gehoopt hadden. De nieuwe generaties wilden in de pas aangebroken vreedstijd voort en vooruit maar de veteranen waren nog lang niet klaar met de oorlog.

In *De coup van een dichter* schildert hij het avontuur van D'Annunzio, de peetvader van het fascisme die al spoedig met Benito Mussolini een tweede Duce zou baren. In belangrijke mate was het optreden van D'Annunzio ingegeven door de voor de oorlog al manifeste overheersing van de techniek en de rationaliteit daarvan. Maar minstens even sterk was het gevoel dat de verstedelijkte mens degenererde, aan mannelijkheid inboette. En in diezelfde tijd werd Oswald Spengler zeer beroemd met zijn *Untergang des Abendlandes* waarin hij onder meer het Caesarisme bepleitte, een sterke man, een dictator die de gemeenschap naar een nieuwe orde zou leiden. Er waren er meer die zichzelf als de nieuwe Caesar van de conservatieve revolutie zagen. Behalve D'Annunzio en Mussolini was dat natuurlijk Hitler.

Politieke onrust in de meeste Europese landen, kunststromingen als Dada en het surrealisme reageerden op de waanzin van de oorlog, de wetenschap kwam tegenover de religie te staan, het

darwinisme versus de letterlijke interpretatie van de bijbel, de notie dat de mens ondergeschikt was geraakt aan de machine, het sociaal darwinisme dat een fusie tussen wetenschap en filosofie bleek te zijn werd mateloos populair, de eugenetica die reeds aan het begin van de twintigste eeuw steeds vaker gepropageerd werd, werd door steeds meer mensen – en niet de geringsten onder hen – als een serieus instrument om de samenleving te verlossen van ongewenste elementen beschouwd. Met de machines, die in de oorlog hun apocalyptische kant hadden getoond, werd ook de robot opgevoerd om al heel snel het kwaad te vertegenwoordigen. Metropolis, Frankenstein, Dr Jekyll zijn slechts enkele voorbeelden van cinematografische uitingen van wat de mensen in die tijd bezighield.

De Duits joodse arts Fritz Kahn stelde de mens voor als “Industriepalast”, de mens de machine bij uitstek, een vreemd mengsel van biologisch deterministische opvattingen. **Chaplin** ▼ verzette zich in *Modern*

Times juist tegen de verregaande mechanisatie. Toch waren velen ervan overtuigd dat de machine Utopia dichtbij zou brengen. Lenin was een van hen en hij baseerde zich onder andere op de opvattingen van Aleksej Gastev, die – op zijn beurt geïnspireerd door Henry Ford – als voorname taak kreeg het productieproces in de Russische economie te rationaliseren en door de introductie van machines en het inpassen van de factor menselijke arbeid in dat rationaliseringsproces, de effectiviteit van de Russische industrie te verhogen. Dankzij de massatechniek, werd de mens een maatschappelijke robot. Dat was het ideaal van Gastev.

Maar ook Gastev, die de hoogste Sovjet-onderscheidingen had ontvangen, bleek op zekere dag in het verkeerde kamp te bivakkeren, werd gearresteerd en na een schijnproces ter dood gebracht.

In Duitsland ontstond een veel

aangenamere versie van dit functionalisme maar Bauhaus werd al snel in de kiem gesmoord door de nazi's. Gropius liet zich daarna verleiden tot een architectuur die eerder was ingegeven door de noodzaak van prefab elementen en eerder was afgestemd op wat voor machines en aannemers het handigste was, dan dat zijn ontwerpen bedeld waren voor toekomstige bewoners die er een prettig leven in moesten kunnen leiden.

Le Corbusier >> bleef trouw aan zijn principes en beschouwde een huis als een machine om in te wonen. Hij was gefascineerd door de opkomst van de auto en ontwierp grootschalige wooneenheden met verkeersaders maar werd door zijn tijdgenoten niet echt gewaardeerd. Veel meer enthousiasme kwam hij tegen in fascistische kringen.

We lezen over de brand in het Paleis van Justitie in Wenen 1927 en het oproer in Parijs en de burgeroorlog in Oostenrijk 1934. Kanselier annex dictator Dollfuss vaardigde een wet uit op grond waarvan iedereen die zich uit wilde laten schrijven uit de katholieke kerk verplicht was zich neurologisch te laten onderzoeken! Europa leek op drift geraakt.

De filmsterren deden hun intrede, de jazzcultuur, de mode, het nachtleven, de cabarets, openlijk beleefde homofilie, the roaring twenties of, in Berlijn, die goldenen zwanziger Jahre. Maar we lezen ook over de hongersnood in Oekraïne, waar Timothy Snyder zeer gedetailleerd over schreef, huiveringwekkende geschiedenissen

Villa Savoye, ontworpen door Le Corbusier

telkens weer en over de opkomst van de nazi's in Duitsland, niet minder sinister. En met al die politieke onrust namen de vluchtelingenstromen snel in omvang toe, zeker ook in het Europa tijdens het interbellum.

En nog maar eens dat onthutsend pleidooi voor eugenetica, niet alleen door de nazi's maar ook door mensen als Virginia Woolf ("zulke mensen moeten echt doodgemaakt worden"), Churchill, Maynard Keynes, George Bernard Shaw, Bertrand Russell en William Butler Yeats.

Het uitkomen van de voorspelling dat de Eerste Wereldoorlog zou leiden tot de Tweede kwam steeds naderbij, zeker nadat de verschillende kampen in Europa in de Spaanse burgeroorlog hun methoden, technieken en wapenen hadden kunnen testen en perfectioneren. De Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog worden ook wel als een continuüm gezien en de Tweede Dertigjarige Oorlog genoemd die van 1914 tot 1945 zou duren.

Philipp Blom hierover: "*Niet de wereldoorlogen of een daarvan, waren hét bepalende element van de twintig-*

ste eeuw. Beide oorlogen zijn bijna neveneffecten van één verstrekkende revolutie, de revolutie van de moderniteit, van de technologie en van de verlichting. Historici die zich met de ontwikkeling van het denken bezighouden, zoals Michel Foucault, hebben een rechte lijn getrokken van Kants cultus van de absolute rede in de achttiende eeuw naar de concentratiekampen en de goelags van de twintigste, en dat is volledig terecht".

En hij voegt daar aan toe dat deze ontwikkeling, waarbij de geschiedenis sneller gaat dan de mens, nog niet ten einde is gekomen.

Met dit *Alleen de wolken* heeft Philipp Blom wederom een schitterend boek afgeleverd. Hij kiest ervoor om het interbellum niet vanuit macrohistories perspectief te benaderen maar zich in ieder jaar tussen 1918 en 1938 te concentreren op een specifieke gebeurtenis. Die gebeurtenissen bieden meer dan voldoende aanknopingspunten om ook de grote lijn in de historische ontwikkelingen te volgen en hebben daarnaast het grote voordeel dat zij op hun beurt een uitstekende vertaling van die grote lijn naar anekdotes en casuïstiek bieden.

Zijn vorige boek ging over de duizelingwekkende jaren tussen 1900 en 1914 maar de twintiger en dertiger jaren waren bepaald niet minder turbulent en dienovereenkomstig moeilijk te doorgronden. Blom is daarnaast een voortreffelijk schrijver en verhalenverteller. Ik kijk alweer uit naar zijn volgende boek.

Bejubel toch maar de democratie

Anton van Hooff

In zijn jongste tegendraadse stuk (Vrijdenker 45.9, pag. 5) schrijft Leon Wecke: 'De vraag is echter wel of in alle opzichten de door ons zo bejubelde en aan anderen opgedrongen democratie altijd beter is dan dictatuur. Misschien is de scheiding tussen dictatuur en democratie kleiner dan menigeen denkt.' Vervolgens geeft deze laatste der polemologen, met een beroep op Huizinga, af op het verkiezingssysteem. Dat zou de geregeerden in de waan laten dat zij de baas zijn.

Wecke denkt, net als indertijd de studenten geschiede-

nis in mijn werkgroep antieke democratie, dat verkiezingen de crux van democratie zijn. Misschien verbluft het hem, zoals het mijn studenten van weleer deed, dat de eerste volksmacht ter wereld, die van Athene, verkiezingen juist beschouwde als een ondemocratisch selectiemiddel. Alleen voor enkele militaire en financiële functies vond benoeming plaats via stemming. De benoemingen golden trouwens altijd maar voor één jaar. Echt democratisch was alleen loting: '*any man can do any job*' geldt immers in een bestel dat uitgaat van gelijkheid. Aanwijzing door dit middel, dat omkoping en demagogie uitsluit, is in bijna alle moderne democratieën in gebruik. De leden van de (soevereine) Belgische

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

volksrechtbank, Hof van Assisen, worden door loting uit de burgerlijsten aangewezen. Op vergelijkbare manier wordt in de Bondsrepubliek Duitsland de toegevoegde lekenrechter, de *Schöffe*, aangewezen. Als het om rechtspraak door burgers gaat, is Nederland een democratische spookrijder: wij zijn (met Luxemburg) het enige land ter wereld dat zich democratie noemt, maar alleen beroepsrechters heeft.

Volksvertegenwoordiging is ironisch genoeg ingevoerd om te grote volksmacht te voorkomen. Tot circa 1800 was 'democraat' namelijk een scheldwoord. Het Westen heeft altijd te veel Plato gelezen. Die betoogt, via zijn medium Sokrates, dat in een democratie ondeskundige kerels het heft in handen hebben (maar hij kon dat wel in de open samenleving van Athene verkondigen). Voor de Founding Fathers van de VS was niet het 'chaotische' Athene het model maar de 'republiek' Rome, samen met onze Republiek van de Geünieerde Nederlanden (de *Declaration of Independence* van 1776 is geïnspireerd door onze onafhankelijkheidsverklaring van 1561, de *Acte van Verlatinge*) [1]. Stel je voor dat de keuterboer, de smid en de timmerman het voor het zeggen hadden in een massale volksvergadering! Zij mochten ermee tevreden zijn de afgevaardigden te kiezen, de hoge heren die in staat waren lange tijd in een ver vergaderoord, New York of later Washington, te vertoeven.

Als gymnasiast heb ik flink wat Plato gelezen. Technisch was ik er goed in, haalde een 8 op mijn eindexamen, maar inhoudelijk deed hij me niets. Toen ontdekte ik in mijn eerste studiejaar klassieke talen Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, deel 1 *The Spell of Plato*. Hij verstrekke me de rechtvaardiging voor mijn weerzin tegen die grote denker, die latere wijsgeren alleen voetnoten bij de filosofie liet plaatsen, zoals het heet. Volgens Plato moeten de besten regeren. 'Dank je de koekoek,' zegt Popper, 'maar wie bepaalt wie de besten zijn?' (Natuurlijk zij die zich als de besten beschouwen, Plato en consorten). Nee, het gaat er juist om het staatsbestel zo op te zetten dat er, ook als de slechtsten regeren, geen rampen gebeuren. Stevige democratische instituties zijn als bolwerken: ook als ze door zwakke strijders zijn bemand, wordt de stad niet ingenomen.

De beginselen van de eerste volksmacht ter wereld zijn voor moderne democraten herkenbaar: gelijkheid qua burger, verdraagzaamheid, verlenen van functies naar competentie en niet volgens afkomst of rijkdom, de welzijnsstaat (een correctere vertaling van *welfare state* dan verzorgingsstaat), vrijheid van meningsuiting.[2] Ook de staatsinstellingen van Athene kunnen helpen al te vanzelfsprekende instituties terdiscussie te stellen (zoals Van Reybrouck in zijn *Tegen verkiezingen* doet).

Athene bewijst de superioriteit van de democratie als bestel doordat het in staat was zijn instellingen al doende aan te passen. Het was een lerende organisatie. Totalitaire

regimes daarentegen zijn klaar en de leider is onmisbaar.

[3] Discussies over veranderingen van het bestel horen principieel bij democratie: referendum? Gekozen burgermeester? Lekenrechters? Dienstbelasting voor de superrijken?[4] Verkiezing van het staatshoofd (volgens artikel 3 van de Grondwet)? Bij democratie horen ook de schandalen, terwijl in een dictatuur alles met de mantel van de ideologie wordt toegedekt. 'Hier wird alles vertuscht,' zei men ons bij een bezoek aan de DDR in 1986. Schandalen lokken uit tot herziening van de mechanismen.

Men zou democratie kunnen vergelijken met het spelen van een sportwedstrijd, waarbij tijdens het spel in onderling overleg de spelregels kunnen worden veranderd. Juist het ingebouwde vermogen tot vernieuwing maakt dat democratie bejubeld moet worden.

[1] Natuurlijk is onze Republiek voor de tijd een uniek fenomeen. Over het republikeinse denken van Hugo de Groot gaat de eerste Hans van den Berghlezing die ik op 3 december in De Balie geef.

[2] Voor de beschaving die democratie brengt zie mijn *Athene. Het leven van de eerste democratie*, Ambo/Anthos 2011.

[3] Daarom stop ik in april met het voorzitterschap van De Vrije Gedachte: rousatie was al voor de oude Grieken een kenmerk van democratie.

[4] Zie mijn opiniestuk 'Leg rijken daarom corveebelasting op', *NRCWEEKEND* 27/28 september 2014, *Opinie en debat* 19; een bewerking met meer historische achtergrond is te vinden in mijn blog op de webstek van het *Historisch Nieuwsblad*

Ostraka (scherven) waarop namen staan van politici die door leden van de volksvergadering als aspirant-tirannen werd beschouwd. Haalde iemand in deze negatieve populariteitsstemming de meerderheid, dan werd hij buitenspel gezet: voor tien jaar moest hij het land verlaten. Misbruik van het schervengericht leerde de Atheense democratie om nieuwe middelen tegen usurpatoren in te voeren.

Aan het slot van een werkgroep antieke democratie kreeg de schrijver van de studenten dit ostrakon: ANTOON ITO, Anton moet gaan.

Grieks reliëf: godin Demokratia kroont oude man Demos (volk)

Herdruk (zie hierover "Van de redactie" op pag. 20)

De Vrijdenker Jaargang 41 nummer 4 mei 2010

God bestaat, reken maar!

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935), filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

God bestaat, dat acht ik nu bewezen. Het licht is bij mij aangegaan. Duidelijkheid en helderheid overstralen iedere sceptische gedachte. Wie kan deduceren en combineren kan niet om de feiten heen.

Laten we bij het goede begin beginnen. Ooit stond er op de zijkant van de harde Nederlandse gulden gegraveerd: *God zij met ons*. Economen en geestelijken polemiseerden in die tijd wat af. De kernvraag was: als je meer guldens had dan een ander, was god dan ook meer op de hand van de rijke bezitter? Het antwoord is nooit helemaal helder geworden, maar men neigde er toch toe de stelling: „hoe meer guldens in de portemonnee, hoe meer god achter je staat“, als juist te aanvaarden. Immers, men kan niet om de praktijk heen, het ging statistisch gezien met de rijken beduidend beter dan met de armen. De rijken konden zich meer permitteren, hadden een leuker leven, waren gezonder en werden ouder. Voor de economen was de vraag daarmee afdoende beantwoord, de geestelijken weifelden. De recente wereldwijde depressie of recessie stelt achteraf de toenmalige economen nog eens in het gelijk. Het is goed dat te beseffen. Bij de omwisseling van de gulden naar de euro is de zinsnede „*God zij met ons*“ niet gehandhaafd. Het staat er gewoon niet op! *) Niks, naks! Een onbegrijpelijke misser! Een blunder van de eerste orde! Terecht, dat god dat niet pikte! Zijn liefde voor de mens kent ook grenzen. Resultaat: de financiële wereld wankelt, banken failliet, bedrijven failliet, in alle landen massa's werklozen, hypotheekschulden, mensen wonen in dozen, armoede wat de pot schaft. Een willekeurig wereldburger heeft buitengewoon veel geluk als de crisis slechts zijn consumentenvertrouwen heeft aangetast. De angst zit er goed in. Keert mijn pensioen straks nog wel uit? Gaan mijn laatste centjes straks met de bank mee ten onder? Hoe lossen we deze dramatische crisis op? Het antwoord is uitermate simpel. Luister níét naar Obama, Bos, Wellink, Zalm en die alles wetende televisie-economen. Laten we de fout herstellen. Zet „*God zij met ons*“ op de euro en hij zal het tij keren!

*) Noot v.d. redactie: als de auteur had geweten van het randschrift op de 2-Euromunt, had hij dit amusante stukje niet kunnen schrijven!

De discussiemoord

Ben Warner

Alles wat zijn grens opzoekt, gaat in zijn tegendeel verkeren. Het is naar mijn mening een soort wetmatigheid. Onderstaand geef ik aan hoe dit werkt aan de hand van de ISIS en Boko Haram ideologieën. Het werpt ook licht op het gegeven, dat er waar absolutisme opduiken paradoxale situaties ontstaan. Het geeft verder aan hoe soms elke communicatie tussen mensen die verschillende meningen zijn toegedaan wordt uitgebannen.

Als er één god is, zijn God en Allah een en dezelfde.

Is Allah niet gelijk aan God, dan zijn er ten minste twee goden. Nog los van goden in andere godsdiensten.

Zowel de Joden als de Mohammedanen als de christenen en alle deelverzamelingen van deze beweren dat er maar één god is.

Je mag aannemen dat die ene god in zijn openbaringen eenduidig is ge-

weest en consequent. In dat geval zouden die openbaringen een gelijke inhoud hebben.

Dus ook geboden en verboden zijn dan identiek. Dit is evenwel niet zo.

God of Allah voor inconsequent verklaren lijkt mij blasfemie. Derhalve blijven er drie mogelijkheden over.

Of de openbaringen zijn persoonlijke weergaven van de diverse profeten ▼ of zij worden door de uitleggers, de priesters en kerkambtenaren verschillend geïnterpreteerd dan wel deze twee mogelijkheden gaan beide tegelijk op.

Ik zou aan de gelovigen willen aanbevelen dat eerst zelf uit te zoeken. Als zij dit niet willen, verketteren zij elkaar – hetgeen ook realiteit is – hetgeen vanuit het gezichtspunt van het ééngodsbestaan als ongehoorzaam moet worden beschouwd.

Geloofsbewegingen als ISIS en

Ben Warner (Rotterdam, 1946 is communicator, voormalig hoofd Communicatie Gasunie/GasTerra, interim-bekleder Bijzondere Leerstoel Strategische Communicatie UvA, nu schrijver)

Boko Haram laten helemaal geen ruimte, nemen de wapens op en onderwerpen elke andersdenkende of -redenerende tot hun geloofsvisie of doden die ander.

Geloven is een vorm van denken, denken leidt tot weten. Het weten ontstaat bij aanwezigheid van bewijs. Bewijs ontstaat uit waarnemingen. Onze zintuigen zijn de poorten en kanalen tot kennis en weten.

Iemand die zegt niet te geloven dat er een god is, verklaart dat zijn zintuigen hem geen waarheid hebben verschaft, die leidt tot de kennisneming van een godsbestaan en vervolgens tot het weten. ISIS en Boko Haram erkennen het recht op atheïsme niet en nog erger gunnen atheïsten niet eens het recht op bestaan.

Een agnost zegt: Ik weet niet of er een god is. Het kan ja of nee zijn. Als een gelovige die zin aanvaardt en daarmee de agnost, aanvaardt hij impliciet de mogelijkheid dat er geen god is. ISIS en Boko Haram erkennen ook het agnosticisme niet.

Het komt er dus op neer, dat aanhangers van ISIS of Boko Haram het denken niet erkennen en impliciet de waarde van kennis, van weten en van waarnemen niet erkennen. Aangezien geloven semantisch nadrukkelijk verschilt van denken en weten, ontkennen zij tegelijk de semantiek en dus één van de meest essentiële factoren van de taal.

Dan valt er met hen niet te discussiëren. De facto ontkennen zij een wezenskenmerk van het menszijn, nl. het denken en daarmee van het werk van hun god. Zo leidt maximaal geloof tot die grens waar het omslaat in ongelooft.

INGEZONDEN

In de vorige Vrijdenker schreef Dik Kruithof een verslag van de Anton Constandse-lezing door Jan van Hooff. Daarin komt het volgende 'Darwin-citaat' voor: *"In the long history of mankind those who learned to collaborate and improvise most effectively have prevailed"*. Dit zogenaamde Darwin-citaat is in geen enkel boek, tijdschriftartikel, manuscript, logboek, aantekenboek of brief van Darwin terug te vinden. Een zoekactie op alleen het woord 'collaborate' levert evenmin resultaat op (website Darwin Online). Conclusie: dit citaat is niet van Darwin. Desondanks vindt men het op talloze plaatsen op het internet. Van Hooff had de authenticiteit van het door hem aangehaalde "citaat" moeten controleren. Er bestaat bovendien een website met *fake quotes* van Darwin, dus erg tijdovend is dat niet. Als het citaat bedoeld is om aan te tonen dat in Darwin's evolutietheorie samenwerking een belangrijke rol speelt, dan is dat mislukt. Daarentegen komen de begrippen 'competition' en 'struggle' veelvuldig voor in Darwin's boeken. Het zijn essentiële onderdelen van zijn theorie. Voor Darwin was altruïsme een groot probleem. Hij kon alleen speculeren over een mogelijke oplossing. Een formele oplossing van het probleem altruïsme en samenwerking is pas honderd jaar later door Axelrod, Hamilton, Trivers gepubliceerd. Voor een verantwoording van bronnen zie: korthof.blogspot.com.

Gert Korthof, 9 nov. 2014

Persbericht

Oudste humanistische organisatie verlaat Humanistische Alliantie

De Vrije Gedachte, de voorzetting van *De Dageraad*, opgericht 12 oktober 1856, is de oudste nog bestaande humanistische organisatie van Nederland, misschien wel van de wereld. Zij noemt zich uitdrukkelijk 'atheïstisch-humanistisch' om geen misverstand over haar verhouding tot de godsdienst te laten bestaan. Zij is in 1945 buiten het *Humanistisch Verbond* gebleven dat in haar inclusiviteit ook christen-humanisme en ander religieus sentiment verenigt. Niet voor niets zijn nogal wat prominente leden van het HV ook lid van DVG. *De Vrije Gedachte*, die zich anders dan het HV principieel niet als een seculiere kerk laat subsidiëren, heeft steeds waar mogelijk samenwerking gezocht. Zo heeft DVG in 2012 het Humanistisch Verbond uitgenodigd om samen een Burgerinitiatief te organiseren om te komen tot een wettelijke verantwoordingsplicht van ouders die hun onmondige zonen uit religieuze motieven laten besnijden. Het HV gaf niet thuis uit angst voor de beschuldiging van islamofobie en Jodenhaat. Onlangs liet prof. dr. Hans Alma, voorzitter van de Humanistische Alliantie, de koepel van humanistische organisaties, voldaan weten dat er nu ook hartelijke betrekkingen waren aangeknoopt met het Apostolisch Genootschap – zie de website voor de aard van deze sekte. Met de toetreding van deze godzoekers is voor DVG een grens overschreden: ook het lidmaatschap van de Alevieten is misplaatst. Zij geloven in Allah en markeren hun wilsonbekwame zoons via besnijdenis voor het leven tot lid van hun (verlichte) vorm van de islam.

Uit deze overwegingen heeft het bestuur van *De Vrije Gedachte* besloten per 1 januari 2015 het lidmaatschap van de Humanistische Alliantie te beëindigen. Het streven is om met andere authentiek rationeel-seculiere organisaties te komen tot een Ring van de Rede.

De Sint vs. Jezus: slavernij

Marlies de Jel (pag. 36)

DE SINT

Leest u eens: (1) de 'Legenda Aurea', waarin de Sint drie meisjes uit een leven in slavernij weet te houden; (2) Hoe de zwarte slaaf 'Piter' door de heilige Nicolaas op een slavenmarkt in Myra zou zijn vrijgekocht; (3) Dat Sinterklaas arme kinderen redde. Hij gaf hen onderdak, voedsel en veiligheid. En anderen een zelfstandige status als *betaalde knecht*.

Sint-Nicolaas: tegen slavernij

JEZUS

Het oude testament is duidelijk voor slavernij (Leviticus 25:44; Deuteronomium 20:14; Exodus 21:2-8; etc.). Maar: dit geldt ook voor het nieuwe testament. "Slaven gehoorzaam je meesters", staat er immers (Kolossenzen 3:22). En Jezus..? Die kwam niet om de oude wetten te veranderen, maar juist te 'volbrengen'. Wil je ook maar één woord eruit veranderen, dan heb je volgens hem een groot probleem: je 'zal dan zeer klein heten in het Koninkrijk der Hemelen'. (Matthéüs 5:17-19; Lucas 16:17).

Jezus van Nazareth: voor slavernij

Zullen we dan maar de Sintviering behouden en het Kerstfeest afschaffen?

De Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte heeft op 11 oktober jl. een brochure "Houd het geloof erbuiten" het licht doen zien. Deze brochure wordt —in samenwerking met de Partij van de Rede-ASP— gebruikt in een campagne die geloofsneutralisering van de Nederlandse wetgeving tot doel heeft. Onderstaand vindt u de tekst van de brochure.

Houd het geloof erbuiten

Naar een neutrale Nederlandse wetgeving

Niet neutraal genoeg?

'Maar ons land heeft toch allang een scheiding van Kerk en Staat?' Dat had u maar gedacht. Natuurlijk is er in het verleden een zekere ontvlechting geweest. Zo worden bedienaren van het (hervormd-protestantse) Woord allang niet meer uit de staatskas betaald. En ook de registratie van de geloofsovertuiging via het bevolkingsregister is afgekocht — met een forse vergoeding aan de kerken.

Maar nog steeds genieten godgelovigen allerlei wettelijke voorrechten en zelfs straffeloosheid bij overtreding van geldende wetten. Zo schenden Allah- en Jahweh-gelovigen de artikelen 6 en 11 van de Grondwet als zij onmondige jongens besnijden. Artikel 6 garandeert immers de vrijheid van godsdienst, dus ook de keuze van een levensbeschouwing. Artikel 11 verzekert de lichamelijke integriteit. Nationale wetgeving en plechtige internationale verdragen verbieden kindermishandeling. Vanaf 2007 verbiedt de Nederlandse wet zelfs aan ouders het uitdelen van een 'pedagogische tik'. Maar besnijden wordt gedoogd... Ook het rituele slachten is niet conform de geldende wetten. Maar vrees voor de beschuldiging van Jodenhaat (antisemitisme) en islamofobie, angst voor het verlies van stemmen en 'respect' voor religie als een hogere levensbeschouwing dan andere weerhoudt de wetgevende en rechtsprekende macht ervan op te treden. Denemarken toont hierin minder scrupules. Maar ook in de teksten van de geldende wetten staan nog talrijke bepalingen die godgelovigen privileges geven. Soms zijn het vrij bespottelijke, fossiele regels, maar de vrijstelling van de Onroerende Zaak Belasting (OZB) voor kerkgebouwen is geen onbenulligheid: zij berooft de gemeenschap van inkomsten waarop zij recht heeft.

Ons onderzoek van de 1137 Nederlandse wetten heeft zeker 60 gevallen opgeleverd van bevoorrechtiging van godgelovigen en hun instituties. We geven hiervan de meest sprekende

voorbeelden.

De onontkoombare conclusie is: er is nog veel werk aan de winkel voor hen die de Nederlandse publieke instituties willen verwereldlijken (seculariseren) en neutraal maken.

Anton van Hooff
Frans van Dongen
Paul Hopster
oktober 2014

Geval 1

Het begint al in artikel 1 van de Grondwet waarin het belangrijkste grondrecht wordt vastgelegd, de gelijkheid. Het luidt:

Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens **godsdienst**, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

Het Nederland van de jaren tachtig was zo trots op dit antidiscriminatie-artikel dat de lange, amechtig makende tekst werd ingegrift op het monument van de Grondwet aan de buitenzijde van het Haagse Binnenhof, aan de Hofweg.

Commentaar

Het is volstrekt overbodig godsdienst als meer dan een levensovertuiging te beschouwen en nog vooraan te zetten ook. Gewoon 'godsdienst' schrappen volstaat.

Eigenlijk zou de eerste zin voldoende zijn. Iedere opsomming suggereert een volledigheid. De dooddouner 'of op welke grond dan ook' maakt de zaak er niet duidelijker op.

Sommigen betogen dat Nederland zich in de wereld belachelijk zou maken als het 'godsdienst' schrapt.[1] Aan dit bezwaar kan tegemoet worden gekomen door de herformulering 'godsdienst of een andere levensbeschouwing' of: 'levensbeschouwing zoals godsdienst'. Hoeveel eenvoudiger en doeltreffender legt de *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* het gelijkheidsprincipe vast: 'Alle mensen

zijn voor de wet gelijk (*Alle Menschen sind vor dem Gesetz gleich*; art. 3.1).'[2]

Geval 2

Ook het grondwetsartikel 6 suggereert dat godsdienst iets van een hogere orde is:

Ieder heeft het recht zijn **godsdienst** of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te **belijden**, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. (6.1)

Commentaar

Ook hier wordt ten onrechte godsdienst verheven boven 'levensovertuiging'. Bovendien is het 'belijden' van een levensovertuiging religieus jargon. Correct 'neutraal' is 'beleven' of 'uitoefenen'

Het artikel kan dus worden:

Ieder heeft het recht de eigen [3] levensbeschouwing, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij uit te oefenen (of: te beleven), behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. (6.1)

Geval 3

Artikel 23, dat begint met de notoire formule 'Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering', legt op zeer gecompliceerde wijze de voorrechten van godsdienst en het bijzondere onderwijs vast, zoals in lid 3 en 6:

lid 3. Het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders **godsdienst** of levensovertuiging, bij de wet geregeld.

lid 6. Deze eisen (van deugdelijkheid uit lid 5) worden voor het algemeen vormend lager onderwijs zodanig geregeld, dat de deugdelijkheid **van het geheel uit de openbare kas bekostigd bijzonder onderwijs** en van het openbaar onderwijs even afdoende wordt gewaarborgd. Bij die regeling wordt **met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs** betreffende de keuze der leermiddelen en de aanstelling der onderwijzers geëerbiedigd.

Commentaar

Het hele artikel moet op de schop, waarbij 'bijzonder onderwijs' en 'godsdienst' geschrapt worden. Er hoeft alleen te worden vastgelegd dat de bekostiging en de kwaliteitsbewaking van het publieke (openbare) onderwijs de verantwoordelijkheid van de overheid is.

Geval 4

Algemene termijnenwet

Artikel 1. Lid 3 Algemeen erkende feestdagen (in de zin van deze wet) zijn: de Nieuwjaarsdag, de **Christelijke tweede Paas- en Pinksterdag, de beide Kerstdagen, de Hemelvaartsdag**, de dag waarop de verjaardag van de koning wordt gevierd en de vijfde mei.

Commentaar

Het gaat in deze wet om het recht op uitstel in allerlei (wettelijke) procedures waarin een termijn wordt gesteld. Die termijn wordt verlengd met de feestdagen die erin vallen en waarop allerlei (publieke) instellingen gesloten zijn; vier daarvan zijn dagen die voor een slinkend aantal christenen nog iets betekenen.

De regeling is wat onredelijk, want tal van overheidsinstanties doen tussen Kerst en Nieuwjaar ook de deur dicht, met Carnaval wordt er in Brabant en Limburg ook niets gedaan.

Tussenvoorstel:

Alle feestdagen behalve 1-1, 27-4 en 5-5 niet in de wet regelen, maar vastleggen zoals ook met 'gelijkgestelde dagen'.

Zo valt Bevrijdingsdag in 2016 op een donderdag, en dan is de 'tussenvrijdag' dat jaar een gelijkgestelde dag. Het voordeel is dat als de samenleving het ooit beu is om tweede pinksterdag of Hemelvaart als speciaal te beschouwen (het aantal mensen dat weet wat er precies met pinksteren gevierd wordt neemt alsnaf af), dan kan dat, zonder dat er een wetswijziging voor nodig is.

Artikel 64 lid 2 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv)

bepaalt dat een deurwaarder geen exploit mag doen op een zondag of op een algemeen erkende feestdag.

Geval 5

Gemeentewet Artikel 220d 1c stelt dat er voor kerken en andere gebouwen voor levensbeschouwelijke bijeenkomsten geen Onroerende Zaak Belasting (OZB) betaald hoeft te worden.

1. In afwijking in zoverre van artikel 220c wordt bij de bepaling van de heffingsmaatstaf voor de onroerende-zaakbelastingen buiten aanmerking gelaten, voor zover dit niet reeds is geschied bij de bepaling van de in dat artikel bedoelde waarde, de waarde van: onroerende zaken die in hoofdzaak zijn bestemd voor **de openbare eredienst of voor het houden van openbare bezinningsbijeenkomsten van levensbeschouwelijke aard**, een en ander met uitzondering van delen van zodanige onroerende zaken die dienen als woning;

Commentaar

Hiervan profiteren natuurlijk in de praktijk alleen kerken, moskeeën, synagogen en tempels. De wetgever en de (gemeentelijke) uitvoerder van de wet begeeft zich op glad ijs door de veralgemening tot 'ruimtes voor levensbeschouwelijke bijeenkomsten'. Hoe en door wie wordt uitgemaakt wat levensbeschouwelijk is? Geldt Zenmeditatie of een yogaclub ook als zodanig? Gewoon schrappen en de gemeenschap de belastingkosten doen toekomen waarop zij recht heeft. [4]

Geval 6

Gezondheids- en welzijnswet voor dieren

Artikel 44, lid 3

Het slachten van dieren zonder voorafgaande bedwelming is volgens israëlitische of de islamitische ritus toegestaan.

Commentaar

Overbodig. De poging van 2010 (Wetsvoorstel PvdD) om deze schending van de wet ongedaan te maken heeft bewezen welk onverdiend respect religie nog steeds geniet. Denemarken wijst hier de weg; daar is ritueel slachten eenvoudig verboden.

Geval 7

Wet op de lijkbezorging

Artikel 38 De gemeenteraad kan aan een kerkgenootschap op zijn verzoek toestaan meer of grotere begraafplaatsen te hebben.

Commentaar

Hier worden alleen kerkgenootschappen genoemd. Natuurlijk mogen rechtspersonen stukken grond kopen om hun doden te bergen. Gemeentes hoeven er alleen op toe te zien dat begraafplaatsen binnen het bestemmingsplan passen. Levensbeschouwelijke genootschappen mogen ook bij gemeentes een deel van de openbare begraafplaats huren. De bepaling moet dus als volkomen overbodig en discriminatoir worden geschrapt.

Geval 8

De Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW)

noemt in de bijlage als instellingen waarvoor de de regeling – en de bekostiging! – geldt, onder meer de katholieke universiteiten van Nijmegen en Tilburg (die inmiddels hun identiteit achter neutrale namen hebben verborgen), de christelijke, zich Vrije noemende Universiteit van Amsterdam, een aantal christelijke hogescholen, en de Protestantse Theologische Universiteit te Kampen, uitgaande van de Protestantse Kerk in Nederland, de Theologische Universiteit der Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland te Apeldoorn, uitgaande van het kerkgenootschap Christelijke Gereformeerde Kerken en de Theologische Universiteit, uitgaande van de gezamenlijke rechtspersoonlijkheid bezittende Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) te Kampen. ▼

Commentaar

Natuurlijk is het geen taak van de staat om de opleiding van geloofsverkondigers te bekostigen. [5]

Geval 9**Wet op het voortgezet onderwijs**
Artikel 42.

Lid 2 Openbare scholen zijn toegankelijk voor leerlingen zonder onderscheid naar godsdienst of levensbeschouwing.

Commentaar

Hier is de term godsdienst overbodig. Er dient dus te komen: zonder onderscheid naar levensbeschouwing. Eigenlijk staat in het artikel niet meer dan de tautologie dat openbare scholen openbaar zijn. Schrappen is het simpelst.

Geval 10**Wet op het Voortgezet Onderwijs**

Artikel 46

lid 1 Aan de openbare scholen worden op verzoek van kerkelijke gemeenten of van plaatselijke kerken de leerlingen in de gelegenheid gesteld **in de schoollokalen godsdienstonderwijs te volgen van godsdienstleraren**, daartoe door die gemeenten of kerken aan te wijzen.

lid 2 De schoollokalen worden zo nodig verwarmd en verlicht, **kosteloos voor het godsdienstonderwijs** beschikbaar gesteld.

lid 4 Aan de **kerkelijke** gemeenten of de plaatselijke **kerken** kan een subsidie worden verstrekt. De artikelen 4 tot en met 19 van de Wet overige OCW-subsidies zijn van toepassing, met dien verstande dat de subsidie slechts kan worden verstrekt bij algemene maatregel van bestuur.

lid 5 Voor de toepassing van dit artikel worden met kerkelijke gemeenten gelijkgesteld verenigingen met volledige rechtsbevoegdheid, die zich blijkens de statuten het geven of doen geven van **godsdienstonderwijs** ten doel stellen.

lid 6 Het bevoegd gezag ziet erop toe dat dit onderwijs uitsluitend wordt gegeven door een leraar die blijkens een daartoe strekkende **verklaring van de aanwijzende kerkelijke gemeente of plaatselijke kerk**: voldoet aan de bekwaamheidseisen die krachtens artikel 36, eerste lid, voor het geven van dat onderwijs zijn vastgesteld, en zijn bekwaamheid onderhoudt.

Commentaar

Hier worden weer bijzondere rechten aan kerken gegeven. Zoals andere culturele instellingen kunnen zij natuurlijk tegen een geldend tarief lokalen proberen te huren. Ook het subsidiëren van aan geloofsgemeenschappen verbonden instellingen (in het bijzonder voor jeugdwerk) is uit den Boze.

Het bevoegd gezag laat het dus aan een andere instantie ('de aanwijzende kerkelijke gemeente of plaatselijke kerk') over om de vakbekwaamheid te bepalen, dus tegen slaande imams en brullende dominees begint de overheid niets.

Met de toenemende pluriformiteit van levensbeschouwingen is het ondoenlijk de bepalingen zo te maken dat ze neutraal zijn. Ook hier geldt dat schrappen de oplossing is.

Geval 11**Wet openbare manifestaties**

Artikel 10 Klokgelui ter gelegenheid van godsdienstige of levensbeschouwelijke plechtigheden en lijkplechtigheden, alsmede oproepen tot het belijden van godsdienst of levensovertuiging zijn toegestaan.

Commentaar

Weer wordt uitsluitend aan kerken gedacht; godvrijen beieren niet.

We kennen de plaatselijke conflicten over gebedsoproepen door moskeeën en ontijdig klokgebeier. [6] Iedereen heeft natuurlijk het recht om zich in de openbare ruimte te manifesteren als er maar geen overlast wordt bezorgd.

Geval 12**Winkeltijdenwet**

De winkeltijdenwet regelt de openingstijden van winkels.

Onder winkel wordt een voor publiek toegankelijke besloten ruimte verstaan, waarin goederen aan particulieren plegen te worden verkocht.

Artikel 2. Lid 1

Het is verboden een winkel voor het publiek geopend te hebben: op zondag, op nieuwjaarsdag, op Goede Vrijdag na 19 uur, op tweede Paasdag, op Hemelvaartsdag, op tweede Pinksterdag, op 24 december na 19 uur op eerste en tweede Kerstdag en op 4 mei na 19 uur. Werkdagen voor 06:00 en na 22:00 uur.

Op deze verboden is een aantal onthefingen mogelijk, waarop in het navolgende terug zal worden gekomen. [7]

Commentaar

De enige dag die in de wet moet blijven staan is de nationale herdenkingsdag van 4 mei.

Geval 13

De eed bij getuigenissen of ambtsaanvaarding geeft niet alleen de voorkeur aan een enige godheid, maar zij geeft ook minder de garantie dat de betrokkene achter zijn/haar woorden staat, want er wordt slechts om hulp van de allerhoogste gevraagd.

Wet van 17 juli 1911, houdende voorziening in de bestaande onzekerheid ten aanzien van den vorm, waarin eeden, beloften en bevestigingen moeten worden afgelegd

Artikel 1

Hij, die ter uitvoering van een wettelijk voorschrift mondeling een eed, belofte of bevestiging moet afleggen, zal:

a. indien hij een eed aflegt, onder het opsteken van de twee voorste vingers van zijn rechterhand, uitspreken de woorden: "Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig",

b. indien hij een belofte aflegt, uitspreken de woorden: "Dat beloof ik", indien hij een bevestiging aflegt, uitspreken de woorden: "Dat verklaar ik",

tenzij hij aan zijn godsdienstige gezindheid den plicht ontleent den eed, de belofte of de bevestiging op andere wijze te doen.

Commentaar

Wie de eed aflegt vraagt dus slechts of de godheid wil helpen; wie de belofte doet neemt de volle verantwoordelijkheid voor eigen woorden.

Het schrappen van de eed maakt ook een einde aan de heilloze debatten of Allah of Siwa ook mogen; secularisatie van de wetten past ook alweer in een multiculturele samenleving.

Geval 14**God zij met ons**

De liberale minister Zalm heeft in 1997 bedongen dat lidstaten van de Europese Monetaire Unie een eigen randschrift op de 2-Euromunt mochten zetten. Daarom heeft Nederland een gebed op de rand van deze munten geplaatst. De aangepaste muntwet van 2001 zegt hierover niets (wel over de beeltenis van het erfelijke staatshoofd). De bede, die slechts voor een minderheid iets kan betekenen, kan dus gevoelig verdwijnen.

Geval 15**Heilige boeken in de Tweede Kamer**

Voorzitter Van Miltenburg deed in juni 2013 een mislukte poging om de heilige boeken die op de tafel van de griffier staan, te verwijderen. September 2014 verwierp de Kamer een motie van de PVV om alleen de koran weg te halen. 'Ja, maar ook Spinoza

staat er.' Er is natuurlijk geen enkel criterium om te bepalen welke geschriften wel of niet de wetgevers zouden moeten inspireren.

[1] Bijvoorbeeld diverse auteurs in: H.M.A.F. van Ooijen e.a. (red.), *Godsdienstvrijheid: afschaffen of beschermen?* Leiden 2008.

[2] Deze moderne grondwet legt terecht als hoogste beginsel de waardigheid van de mens vast: 'De waardigheid van de mens is onaantastbaar. Haar te respecteren en te beschermen is de plicht van elk staatsgezag (Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt. (art.1.1)'; vrijheid en gelijkheid zijn daarvan afgeleide grondrechten.

[3] Laten we het artikel meteen geslachtsneutraal maken.

[4] Het is lastig om te berekenen hoeveel inkomsten de gemeenschap zo misloopt. Volgens een berekening van de VU (<http://www.hdc.vu.nl/nl/online-informatie/ikgn/index.asp>) zijn er zo'n 7.000 locaties voor de

eredienst. Niet alle daarvan zijn bezit – er worden ook ruimtes gehuurd. Laten we het houden op 4.000 protestante en katholieke kerkgebouwen (dus moskeeën, synagogen en tempels laten we maar even buiten beschouwing). Wat is de gemiddelde waarde van een kerk (plus de grond op vaak centrale, begeerde locaties!): 2 ton, 1 miljoen? Dus tussen de 800 miljoen en 4 miljard.

[5] Als deze wetsbepaling wordt veralgemeend tot levensbeschouwelijk valt men in de valkuil van 'wat is levensbeschouwelijk'?

[6] Na klachten van omwonenden dwong de gemeente Tilburg in 2009 via een dwangsom pastoor Harm Schilder van de Margarita Mariakerk het volume van de kerkklok vóór 7.30 uur beperkt te houden. De rechtbank Breda stelde de gemeente in het gelijk.

[7] Op 25 november 2011 heeft de Eerste Kamer ingestemd met de nieuwe Winkeltijdenwet. Deze wet is een uitloeijsel van het coalitieakkoord van het kabinet Balkenende IV, waarin werd afgesproken om de regels ter verruiming van het aantal koopzondagen in verband met toerisme in de Winkeltijdenwet aan te scherpen.

Op grond van de toerismebepaling in de

oude Winkeltijdenwet konden gemeenten aan winkels meer dan 12 koopzondagen per jaar toestaan indien sprake was van toeristische aantrekkingskracht van de gemeente, gelegen buiten de openstelling van de winkels zelf. In de nieuwe wet is het criterium voor toeristische aantrekkingskracht aangescherpt, in de hoop het oneigenlijk gebruik van de toerismebepaling tegen te gaan.

De bestaande mogelijkheid voor de gemeenteraad om voor ten hoogste 12 keer per jaar vrijstelling te verlenen van het verbod een winkel voor publiek geopend te hebben op de zondag, nieuwjaarsdag, tweede Paasdag, Hemelvaartsdag, tweede Pinksterdag en eerste of tweede Kerstdag blijft ongewijzigd bestaan.

Veganisten krijgen het nog moeilijk!

Enno Nuy (zie pag. 21)

We wisten al dat bomen en planten communiceren met hun omgeving. Tot nog toe werd verondersteld dat deze communicatie via chemische signalen verliep, een plant maakt gemiddeld zo'n 3.000 chemische signaalstoffen aan. Maar uit recent onderzoek, met name door de Italiaanse plantkundige Stefano Mancuso [zie ook pag. 25—Red.], is gebleken dat planten op veel meer manieren met hun omgeving communiceren.

Met name elektrische signalen die vanuit de worteltopjes worden uitgezonden spelen hierbij een rol. Bij volwassen roggeplanten heeft de wortel bijna 14 miljoen vertakkingen met een totale lengte van 622 km! Het zijn vooral de wortels die beslissingen nemen over links of rechts af. Ook blijkt uit onderzoek dat planten zwermgedrag vertonen, net als insecten en vogels. Hierbij zou vooral geluid een grote rol spelen.

Mancuso veronderstelt dat planten geen pijn kunnen ervaren. Ze zouden er niets aan hebben want ze kunnen niet vluchten. Maar dat neemt niet weg dat Mancuso ook planten als cognitieve wezens beschouwt. Kijk eens naar het volgende filmpje en veronder u: <http://www.newyorker.com/tech/elements/video-do-bean-plants-show-intelligence>

Het lijkt erop dat iedere discussie die zich in het publieke domein afspeelt steeds militanter moet worden. Kijk naar de volstrekt ontspoorde discussie over Zwarte Piet. Ook de discussie over de plicht tot veganisme dreigt zo'n kant op te gaan. In mijn ogen is het toch tamelijk simpel: de mens is een diersoort en dieren voeden zich met andere dieren en/of planten. Behalve mieren die aan veeteelt doen door luizen te houden, lijkt de mens het enige dier dat andere dieren op grote schaal teelt voor de slacht. Tegelijkertijd: heeft u wel eens haaien of orka's een school visjes zien verorberen? Da's ook niet bepaald kleinschalig!

Veganisten verzetten zich hiertegen omdat - zo veronderstel ik - dieren pijn kunnen lijden en onder erbarmelijke omstandigheden levend, alleen nog in staat worden gesteld op te groeien tot hapklare brok voor de mens om procesmatig en industrieel geslacht te worden zodra die status is bereikt.

Er is veel te zeggen voor dat verzet maar het wordt wat ingewikkelder wanneer het gebruikelijke onderscheid tussen plant en dier komt te vervallen. Dan kan het zomaar onethisch worden ook kwetsbare planten voor voedsel te telen. Dat dieren wel en planten geen pijn kunnen voelen lijkt mij uiteindelijk geen principiële verschil te zijn.

Het probleem van dierenwelzijn is vooral een kwestie van schaal. Bij massale slachting van dieren ervaren we, terecht, steeds meer ethische bezwaren. Bij geteelde dieren, vooral vis en gevogelte, lopen we steeds vaker risico van besmetting met bacteriën en virussen. Bij grootschalige plantaardige voeding worden we nu al geconfronteerd met de (onbekende) risico's van genetische manipulatie.

Dat de mens omnivoor is, is evolutionair verklaarbaar en daar is niets vreemd of onethisch aan. Ik kan maar niet tot het besluit komen om de rest van mijn leven als veganist door het leven te gaan. Wel hebben we hier ten huize het eten van vlees zeer fors terug gedrongen en zijn sommige vleessoorten van de eettafel verbannen. We vermijden zoveel mogelijk vlees van dierenvriendelijk grootgebrachte dieren. Ook geteelde vis proberen we zoveel mogelijk te vermijden. Maar we eten veel groente en daarvan vertelt Mancuso ons nu dat het ook daar om cognitieve wezens gaat. We gaan nu dan ook beginnen aan insecten als voedsel (mag vast ook niet van veganisten), maar ik zeg er gelijk bij: dat moet dan wel lekker wezen.

Ik zou zeggen: het is allemaal een kwestie van maatvoering. Dat is beter dan elkaar voortdurend de militante maat te nemen.

Bron: NRC-HB 15 nov. 2014

De onheilspellende stilte voor de storm

Over de duurzaamheidsmythe
Floris van den Berg (pag. 11)

Wij leven in de stilte voor de storm. Een levensgevaarlijke storm. Maar in plaats van ons voor te bereiden op die storm, maken we van de stilte gebruik om het spel van economische groei, consumptisme en het verbruiken van natuurlijke grondstoffen ongebreideld verder te spelen. Het is alsof we aan het schelpen zoeken zijn op het stuk strand dat is bloot komen te liggen toen de zee zich terugtrok voordat de tsunami komt.

Het is een heel bijzondere storm, namelijk een storm die wijzelf hebben veroorzaakt door het klimaat te veranderen door broeikasgassen in de atmosfeer te spuwen. We weten dat er zwaar weer op komst is, de waarschuwingen van onder andere het IPCC blijven gestaag binnenstromen. Sinds wij sinds enkele decennia weten dat er een ongekend probleem is met het klimaat, dat op zichzelf weer deel uitmaakt van een nog veel grotere milieucrisis, zijn de problemen alleen maar groter geworden. De hoeveelheid broeikasgassen die wordt uitgestoten neemt toe. Toch zijn al die milieuproblemen abstract, althans voor de meeste rijke westerlingen. De problemen zijn ver van ons bed en ergens vaag ver weg in de toekomst. We lezen en praten wel over duurzaamheid, en we zijn ook wel bereid om ons afval enigszins te sorteren, maar ondertussen is onze ecologische voetafdruk enorm groot en absoluut niet duurzaam: als alle mensen op aarde zouden leven als de gemiddelde Nederlander, dan zijn er zo'n 2,3 aardes nodig. Wij leven een comfortabel leven in vrijheid en welvaart, maar wie durft uit te zoomen zal opmerken dat deze tijd een uitzondering in de geschiedenis was. Het is de stilte voor de storm. Collectief steken wij onze koppen in het zand, door deel te blijven van het probleem (met onze grote ecologische voetafdruk) en ons druk te maken over al die dingen die er fundamenteel niet toe doen. Het is de storm waar wij ons druk over moeten maken. Maar het is de storm die wij collectief negeren.

Klimaatwetenschapper James Hansen publiceerde in 2010 het boek

Storms of my grandchildren: The truth about the coming climate catastrophe and our last chance to save humanity. (Stormen van mijn kleinkinderen: de waarheid omtrent de komende klimaatramp en onze laatste kans om de mensheid te redden.) Hansen luidde de noodklok: 'Onze planeet, met zijn bijzondere tooi van leven, dreigt ten onder te gaan. Toch komen onze politici niet in actie. Ze aarzelen, ze blijven in de achterhoede.' (p. 277) Inmiddels zijn we 4 jaar verder en neemt de uitstoot van broeikasgassen nog steeds toe. Ondanks alle waarschuwingen verandert er fundamenteel niets. 'Als we het klimaat stabiliseren door op andere energiebronnen dan fossiele brandstoffen over te stappen en als de menselijke bevolking in omvang begint af te nemen doordat de ontwikkelingslanden net als de ontwikkelde landen hun bevolkingsgroei verminderen, dan is een betere toekomst mogelijk, een toekomst waarin we leren met andere soorten samen te leven op een duurzame manier.' (p. 239) Dat schrijft James Hansen. Belangrijk is de conditionalis: 'als..., dan...'. In theorie is het wellicht mogelijk om toch bij een *happy ending* (goede afloop) van een duurzame wereld uit te komen, maar in werkelijkheid is daar niets van te merken, ondanks al die hoopvolle woorden en zinvolle duurzaamheidsplannen.

Onlangs liep ik mee in Amsterdam met de *Peoples Climate March* (Volksmars voor het klimaat) die onderdeel was van de *Global Campaign Against Climate Change* (Mondiale Campagne Tegen Klimaatverandering). 'Burgerlijke ongehoorzaamheid is wellicht het beste middel,' schrijft Hansen (p. 277). Het was mooi om tussen duizenden mensen te staan die zich zorgen maken over het klimaat en over de milieucrisis; mensen

die bereid zijn om wat te doen, in ieder geval om op hun vrije dag naar Amsterdam te komen. Dan bedenk ik echter dat zelfs bij een doorsnee voetbalwedstrijd – zeg FC Utrecht-PSV – meer mensen op de been zijn, dan voor deze morele bijeenkomst. Maar ondertussen gebeurt er helemaal niets. Er zijn wel allerlei kleinschalige mooie initiatieven en schoorvoetend wordt er geëxperimenteerd met duurzame energie, maar tegelijkertijd wordt er schaliegas gewonnen, worden de teerzanden grootschalig geëxploiteerd, is er diepzees-oliewinning en wordt er binnenkort op de Noordpool naar olie geboord en neemt de mondiale voetafdruk toe. Er wordt gesproken over duurzaamheid, duurzame ontwikkeling, milieubeleid, maar het is een mythe. Duurzaamheid bestaat niet. We spelden onszelf op de mouw dat we goed bezig zijn. Wie voor duurzaamheid is, begint ermee te zorgen dat zijn of haar eigen ecologische voetafdruk past bij 1 planeet aarde. Een manier om jouw ecologische voetafdruk drastisch te verlagen is door over te stappen naar een plantaardige levensstijl (o.a. veganisme). De eerste, noodzakelijke stap naar duurzaamheid, is veganisme. Zonder veganisme is duurzaamheid een lege huls. Wie in de politiek streeft naar duurzaamheid, dient ernaar te streven dat de gemiddelde ecologische voetafdruk van Nederland niet groter is dan 1 planeet. Wie wil kan de uitdaging op footprintchallenge.nl aangaan. We praten over duurzaamheid, terwijl we allemaal niet duurzaam leven. In feite, diep in ons hart, kan het ons niets schelen. We voelen de dreiging niet echt. We kunnen het leed dat we toekomstige generaties berokkenen niet echt voelen. En daarom doen we hoegenaamd niets. Hansen wijst in de lange keten van verantwoordelijkheid naar de lobbyisten die, gefinancierd door bedrijven, politieke en maatschappelijke veranderingen richting duurzaamheid torpederen. Maar ik denk niet dat er één schakel uit de keten kan worden gepakt – allemaal maken we deel uit van deze klimaat- en milieucrisis. Heel even, zoals wellicht na het lezen van deze column, zijn we bevlogen en vol goede moed, maar vijf minuten later pakken we ons gewone leven weer op en zijn we weer deel van het probleem.

[Engelstalige tekstgedeelten vertaald door de Redactie]

Ongelofelijk - Van priester naar atheïst – Anton Mullink

Boekrecensie

Marlies de Jel

Anton Mullink (1938) ►, schrijver van het boek “Ongelofelijk” (2014), groeide op te Vorden in een groot katholiek boerengezin. Op zijn dertiende vertrok hij naar een kleinseminarie (een instelling van secundair onderwijs waar men jongens van 12 tot 18 jaar voorbereidt op de priesteropleiding) waarna hij theologie en filosofie studeerde. Als priester was hij onder andere missionaris in Pakistan. In 1972 trad hij uit en werd hij Maatschappelijk Werker. Mullink heeft twee zoons uit zijn eerste huwelijk (dat duurde van 1977 tot 1997) en is in 2009 hertrouwd.

Het kleinseminarie waar de jonge Mullink vertoefde, kende een uniek systeem dat een kunstmatige gezinsvorm trachtte te bewerkstelligen. Zo werd een student van de hoogste klas door de paters aangesteld als ‘kostbaas’ – een soort ‘grote broer’ en toezichhouder: “Hij zat aan het hoofd van de tafel, bad voor bij de maaltijden en controleerde of je met je handen boven de dekens sliep. Hij hield ook in de gaten of er geen zogenaamde bijzondere vriendschappen ontstonden. Al vroeg werden de meest menselijke verlangens naar afhankelijkheid, vriendschap en lichamelijk contact onderdrukt en taboe verklaard.” (blz. 36).

Mullink vraagt zich af hoe hij ‘de sfeer van benepenheid en benauwende sociale controle’ over zich heen heeft kunnen laten komen zonder razend te worden. Het is een vraag die hij in zijn boek beantwoordt. Een van de intrigerende vragen waarbij hij het woord gebruikt dat hij ook als titel voor zijn boek kiest: ongelofelijk.

Hoewel Mullink het humoristisch beschrijft, stemt het volgende mij triest: “Soms was ik verbaasd dat mijn lijf normaal functioneerde. Onder de douche bekeek ik mijn lichaam als was het van een vreemde. Mijn geslacht was een vogel op een verkeerde boomstam. Een zinloos schepsel zonder taak.” (blz. 61). En dat terwijl we enkel zeker weten dat we een lichaam hebben. Geloof in iets bovennatuurlijks – alleen al omdat we nul falsificatiemethoden hebben en daarom niet kunnen zeggen waarom het ene religieuze stelsel meer zou kloppen dan het andere – is slechts een mening.

Tijdens het lezen zette ik vaak dunne strepen in de kantlijn: weer trof ik een zin die ik onthouden wilde. Verder in het boek werden de dunne strepen dik, nog verder werden het uitroptekens. Geloofswijsheid, kennis en begrip voor – en over het ontstaan van – gelovigheid en hoe om te gaan met ingesleten religieuze patronen, zijn enkele woorden die bij mij opkomen na het lezen van Mullinks boek. Dit is onder andere wat Mullink bijdraagt, en na Amerikaanse boeken van bijvoorbeeld Dan Barker (*Losing faith in faith: From Preacher to atheist*), Seth Andrews (*Deconverted: A Journey from Religion to Reason*) en Jerry DeWitt (*Hope after faith*), is het heerlijk om hierover eens te lezen in een goed Nederlands boek. Met naast een persoonlijke, boeiende reis bovendien veel interessante feitjes. Beslist een unieke en helder uiteengezette bijdrage van Anton Mullink.

“Ontkenning van de belangrijke rol van godsdiensten bij vele oorlogen vind ik struisvogelpolitiek. Positief ingesteld is er een wereld van vrede te winnen als de godsdiensten zijn uitgeteld. Daarvoor zal het nodig zijn dat wereldwijd de wetenschap serieus genomen wordt en niets meer geloofd wordt zonder rationele grond. Bereidheid van mening te veranderen als iets onhoudbaar blijkt zou een basishouding moeten zijn.” (blz. 97).

“Onlangs hoorde ik een goede kennis die al lang niet meer praktiserend katholiek is zeggen: “En toch ben ik wel benieuwd wat er na de dood zal zijn. Ik geloof helemaal niet meer maar ik denk wel dat de ziel bestaat.” Restanten van geloof en indoctrinatie blijken taai te zijn.” (blz. 135).

Marlies de Jel (Nijmegen, 1977) is ex-christen en bestudeert gedreven de religie, met de nadruk op de psychologische en sociologische aspecten.

Het boek bestellen?

Gewoon even doen!

Surf naar antonmullink.nl
of stuur direct een mailtje naar
ongelofelijk@antonmullink.nl.

Vermeld bij uw bestelling
"De Vrijdenker"
en uw boek wordt gesigneerd.

